

LA TÀRRACO DELS PRIMERS CRISTIANS

LA TARRACO DE LOS PRIMEROS CRISTIANOS

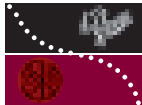
THE TARRACO OF THE EARLY CHRISTIANS

ANDREU MUÑOZ MELGAR

LA TÀRRACO DELS PRIMERS CRISTIANS
LA TARRACO DE LOS PRIMEROS CRISTIANOS
THE TARRACO OF THE EARLY CHRISTIANS

Andreu Muñoz Melgar

Edita: Associació Cultural Sant Fructuós.

Patrocina: Arquebisbat de Tarragona, Fundació Privada Mútua Catalana, Patronat Municipal de Turisme (Ajuntament de Tarragona).

Col·labora: Arquebisbat de Tarragona, Patronat Municipal de Turisme de Tarragona, Centre Tarraconense el Seminari, Catedral de Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Museu Bíblic Tarraconense, Museu Diocesà de Tarragona, Museu d'Història de Tarragona, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Parc Central.

Abreviatures: ABCAT (Associació Bíblica de Catalunya), ACSF (Associació Cultural Sant Fructuós), AT (Ajuntament de Tarragona), CTT (Capítol de la Catedral de Tarragona) ICAC (Institut Català d'Arqueologia Clàssica), ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya), INSAT (Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós), MBT (Museu Bíblic Tarraconense), MDT (Museu Diocesà de Tarragona), MCS (Mitjans de Comunicació Social), MHT (Museu d'Història de Tarragona), MNAT (Museu Nacional Arqueològic de Tarragona), PAT 2007 (Planimetria Arqueològica de Tàrraco), TED'A (Taller Escola d'Arqueologia), UDG (Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC).

Disseny: Miriam Ramon Mas.

© **d'aquesta edició:** Associació Cultural Sant Fructuós.

© **Fotografies:** institucions i autors que hi figuren en els peus de fotografia i de la portada del llibre: Rafael López-Monné, Simbolic Comunicació.

© **Cartografia:** Plànol de la Ruta dels Primers Cristians de Tàrraco (Ajuntament de Tarragona); Fotografies aèries emprades per ubicar les planimetries del santuari de Sant Fructuós a la Necròpolis (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, disponible a www.icgc.cat).

Revisions lingüístiques i traduccions: Luis José Baixauli (castellano); Raquel Cardenas Masip (english).

Maquetació i impressió: Impremta Torrell.

Agraïments: Bayerische Staatsbibliothek München, Biblioteca Capitular de Verona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Patricia Anton Martínez, Luis José Baixauli, Lluís Balart Bohigues, Miquel Barbarà Anglès, Carme Borràs Fernández, Jordi Borràs Fernández, Josep Maria Brull Alabart, Maria Dolors del Amo Guinovart, Pilar Domènech Jordà, Jordi Folch Ras, Josefina Folch Sabaté, Joaquim Galià Romaní, Andrés González Ramos, Santi Grimau Ferré, Ana Ibáñez Luengo, José Luis Ibáñez Tatay, Marisa Jiménez Buedo, John López, Jordi López Vilar, Josep Maria Macias Solé, Joan Magí Ferré, Joan Josep Marca Torrents, Maria del Carmen Marco Subías, Ramon Marrugat Mas, Joan Menchon Bes, Naty Morales Moya, Miquel Morcillo Boronat, Andreu Muñoz Virgili, Miriam Ramon Mas, Àngel Rifà Ros, Francesc Roig Queralt, Jordi-Lluís Rovira Canyelles, Pilar Sada Castillo, Miquel Sanchis Bernabeu, Carles Sanz Laborel, Josep Maria Puche Fontanilles, Francesc Tarrats Bou, Imma Teixell Navarro, F. Javier Tomé Vilanova, Quim Vendrell Moreno, Inés Virgili Montoliu.

ISBN: 978-84-617-0169-8

DL: T 938-2014

Dipòsit Legal: La reproducció parcial o total d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, resta rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del *Copyright*, i està sotmesa a les sancions establertes a la Llei.

Presentació

Pròleg

1. La Tàrraco dels primers cristians.....	17
2. Hispània i Pau de Tars.....	21
3. L'Església de Tàrraco al segle III.....	27
4. El martiri dels sants Frutuós, Auguri i Eulogi.....	31
5. La <i>Passio Fructuosi</i>	35
6. L'Església de Tàrraco després del martiri.....	39
7. L'Església de Tàrraco als segles IV i V.....	43
8. La Necròpolis Paleocristiana.....	47
9. La basílica de Sant Frutuós a la Necròpolis Paleocristiana.....	65
10. La basílica funerària de la beata <i>Thecla</i>	73
11. Conjunt tardoromà de Centcelles.....	81
12. L'Església de Tàrraco en època visigòtica.....	93
13. El <i>Liber Orationum Festívis</i> : un tresor litúrgic.....	101
14. La Catedral visigòtica.....	105
15. La basílica visigòtica de l'amfiteatre.....	113
16. Annex: El text de la <i>Passio Fructuosi</i>	135
17. Bibliografia bàsica.....	151
18. Recursos audiovisuals.....	153
Plànol de la ruta dels primers cristians de Tàrraco.....	154

Presentación

Prólogo

1. La Tarraco de los primeros cristianos.....	18
2. Hispania y Pablo de Tarso.....	22
3. La Iglesia de Tarraco en el siglo III.....	28
4. El martirio de los santos Fructuoso, Augurio y Eulogio.....	32
5. La <i>Passio Fructuosi</i>	36
6. La Iglesia de Tarraco después del martirio.....	40
7. La Iglesia de Tarraco en los siglos IV y V.....	44
8. La Necrópolis Paleocristiana.....	48
9. La basílica de San Fructuoso en la Necrópolis Paleocristiana.....	66
10. La basílica funeraria de la beata <i>Thecla</i>	74
11. Conjunto tardorromano de Centcelles.....	82
12. La Iglesia de Tarraco en época visigótica.....	94
13. El <i>Liber Orationum Festivus</i> : un tesoro litúrgico.....	102
14. La Catedral visigótica.....	106
15. La basílica visigótica del anfiteatro.....	114
16. Anexo: El texto de la <i>Passio Fructuosi</i>	141
17. Bibliografía básica.....	151
18. Recursos audiovisuales.....	153
Plano de la ruta de los primeros cristianos de Tarraco.....	154

Introduction

Preface

1. The Tarraco of the early Christians.....	19
2. Hispania and Paul of Tarsus.....	23
3. The Church in Tarraco: 3 rd century.....	29
4. The martyrdom of Saints Fructuosus, Augurius and Eulogius.....	33
5. The <i>Passio Fructuosi</i>	37
6. The Church in Tarraco after the martyrdom.....	41
7. The Church in Tarraco: the 4 th and 5 th centuries.....	45
8. The Paleo-Christian necropolis.....	49
9. The Basilica of Saint Fructuosus in the Paleo-Christian necropolis.....	67
10. The funerary basilica of the beatified <i>Thecla</i>	75
11. The late Roman complex of Centcelles.....	83
12. The Church in Tarraco: the Visigoth era.....	95
13. The <i>Liber Orationum Festivus</i> : a liturgical treasure.....	103
14. The Visigoth Cathedral.....	107
15. The Visigoth basilica of the Amphitheatre.....	115
16. Annex: the text of the <i>Passio Fructuosi</i>	147
17. Basic bibliography.....	151
18. Audiovisual resources.....	153
Map of the route of the earliest Christians of Tarraco.....	154

Detall del sarcòfag dels Apòstols del segle V. Necròpolis Paleocristiana (R. Cornadó / Anxiu MNAT).

Detalle del sarcófago de los Apóstoles del siglo V. Necrópolis Paleocristiana (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Detail of the sarcophagus of the Apostles, 5th century. Paleo-Christian necropolis (MNAT Archive / R. Cornadó).

PRESENTACIÓ

Només cal que dirigim la nostra mirada a l'imponent patrimoni de Tarragona per adonar-nos que la ciutat enfonsa les seves arrels en la cultura clàssica romana i en la cultura cristiana. Fins i tot quan la ciutat ressorgí en època medieval, després de segles de letargia, ho feu mirant al seu passat clàssic i cristià. I és que Tarragona és una "petita Roma". Per això admirem els seus monuments clàssics, el llegat paleocristià, medieval, renaixentista o barroc. Com la ciutat eterna, ho té tot.

"La ruta dels primers cristians de Tàrraco" promoguda pel Patronat Municipal de Turisme i diferents entitats i museus de la ciutat ens permet anar a cercar aquests orígens culturals. L'esmentada ruta s'inicia al Centre Tarraconense "el Seminari", que actua com a punt d'interpretació, per continuar amb la visita del Museu Bíblic Tarraconense, la Catedral, Museu Diocesà, l'Amfiteatre, el Fòrum de la Colònia, el Museu i Necròpolis Paleocristians, la Basílica Paleocristiana del Parc Central i el Conjunt Tardoromà de Centcelles.

El llibre que ens aporta l'Associació Cultural Sant Fructuós ens facilita, amb generositat i rigor, el contingut per a la comprensió unitària d'aquest patrimoni.

Sr. Josep Fèlix Ballesteros Casanova
Alcalde de Tarragona

Sólo hace falta que dirijamos nuestra mirada al imponente patrimonio de Tarragona para darnos cuenta que la ciudad hunde sus raíces en la cultura clásica romana y en la cultura cristiana. Incluso cuando la ciudad resurgió en época medieval, después de siglos de letargo, lo hizo mirando a su pasado clásico y cristiano. Y es que Tarragona es una “pequeña Roma”. Por eso admiramos sus monumentos clásicos, el legado paleocristiano, medieval, renacentista o barroco. Como la ciudad eterna, lo tiene todo.

“La ruta de los primeros cristianos de Tarraco” promovida por el Patronato Municipal de Turismo y diferentes entidades y museos de la ciudad nos permite ir a buscar estos orígenes culturales. Dicha ruta se inicia en el Centro Tarraconense “el Seminario”, que actúa como punto de interpretación, para continuar con la visita del Museo Bíblico Tarraconense, la Catedral, Museo Diocesano, el Anfiteatro, el Foro de la Colonia, el Museo y Necrópolis Paleocristianos, la Basílica Paleocristiana del Parc Central y el Conjunto tardorromano de Centcelles.

El libro que nos aporta la Asociación Cultural San Fructuoso nos facilita, con generosidad y rigor, el contenido para la comprensión unitaria de este patrimonio.

Sr. Josep Fèlix Ballesteros Casanova
Alcalde de Tarragona

INTRODUCTION

With just one look at the impressive heritage of Tarragona we will realize that the city is rooted both in the Ancient Rome and Christian culture. Even when it emerged in medieval times, after centuries of lethargy, its Christian and ancient past were still present. Tarragona is a “little Rome”, where we can admire classic monuments and cultural heritage from the Early Christians, medieval, renaissance and baroque periods. Just like the Eternal City, Tarragona has it all.

“The route of the earliest Christians of Tarraco”, promoted by the Municipal Tourism Board along with other institutions and museums of the city, brings us closer to all these cultural origins. The route starts in The Seminary Tarraconensian Centre, point of interpretation, and then continues with the visit of the Tarragona Biblical Museum, the Cathedral, the Diocesan museum, the amphitheater, the Colony forum, the Paleo-Christian necropolis and museum, the basilica in Parc Central and the late Roman complex of Centcelles.

The generous and rigorous content of the book, contributed by the Saint Fructuosus Cultural Association, brings us a holistic understanding of all this heritage.

Mr. Josep Fèlix Ballesteros Casanova
Mayor of Tarragona

Detall del sarcòfag dels Apòstols del segle V amb la representació dels Quatre Rius del Paradís. Necròpolis Paleocristiana (Arxiu MNAT).

Detalle del sarcófago de los Apóstoles del siglo V con la representación de los Cuatro Ríos del Paraíso. Necrópolis Paleocristiana (Archivo MNAT).

Detail of the sarcophagus of the Apostles, 5th century, with the representation of the Four Rivers of Paradise. Paleo-Christian necropolis (MNAT Archive).

L'Associació Cultural Sant Frutuós és una entitat que difon, amb èxit, els valors del patrimoni arqueològic i històric del cristianisme primitiu de Tàrraco. En aquesta línia, l'entitat presenta aquest llibre amb l'objectiu de donar a conèixer la realitat de la Tàrraco paleocristiana i oferir un instrument útil per a la visita de "La ruta dels primers cristians de Tàrraco", impulsada pel Patronat Municipal de Turisme.

El lector podrà descobrir la fascinació que genera en el visitant el patrimoni paleocristià de la nostra ciutat. Descobrir els fonaments de la tradició que ens explica que l'apòstol Pau de Tars arribà a la nostra ciutat vers l'any 63 dC, comprovar que a Tarragona es documenten els màrtirs més antics de la península ibèrica i que la ciutat posseeix la col·lecció epigràfica paleocristiana més important d'Hispania. Monuments com les basíliques de l'Amfiteatre i del Parc Central, la Necròpolis Paleocristiana o el Conjunt tardoromà de Centcelles són exponents d'una riquesa arqueològica cristiana excepcional.

El text del Dr. Andreu Muñoz Melgar, expert en història i arqueologia del cristianisme primitiu, és rigorós, àgil i pedagògic i, acompanyat per una rica proposta fotogràfica, permet al gran públic fruit i valorar aquest imponent patrimoni del que la ciutat és marmessora.

Mons. Jaume Pujol Balcells
Arquebisbe metropolità de Tarragona i primat

La Asociación Cultural San Fructuoso es una entidad que difunde, con éxito, los valores del patrimonio arqueológico e histórico del cristianismo primitivo de Tarraco. En esta línea, la entidad presenta este libro con el objetivo de dar a conocer la realidad de la Tarraco paleocristiana y ofrecer un instrumento útil para la visita de “La ruta de los primeros cristianos de Tarraco”, impulsada por el Patronato Municipal de Turismo.

El lector podrá descubrir la fascinación que genera en el visitante el patrimonio paleocristiano de nuestra ciudad. Descubrir los fundamentos de la tradición que nos explica que el apóstol Pablo de Tarso llegó a nuestra ciudad hacia el año 63 d.C., comprobar que en Tarragona se documentan los mártires más antiguos de la península ibérica y que la ciudad posee la colección epigráfica paleocristiana más importante de Hispania. Monumentos como las basílicas del Anfiteatro y del Parc Central, la Necrópolis Paleocristiana o el Conjunto tardorromano de Centcelles son exponentes de una riqueza arqueológica cristiana excepcional.

El texto del Dr. Andreu Muñoz Melgar, experto en historia y arqueología del cristianismo primitivo, es riguroso, ágil y pedagógico y, acompañado por una rica propuesta fotográfica, permite al gran público disfrutar y valorar este imponente patrimonio del que la ciudad es albacea.

Mons. Jaume Pujol Balcells
Arzobispo metropolitano de Tarragona y primado

PREFACE

The Saint Fructuosus Cultural Association successfully disseminates the value of the archaeological and historical heritage of early Christianity in Tarraco. In this spirit, the association brings us this book, intended to spread the Paleo-Christian Tarraco reality, and thus offering a useful instrument for those visiting “The route of the earliest Christians of Tarraco”, promoted by the Municipal Tourism Board.

The reader will discover the fascination that the Paleo-Christian heritage of the city creates on its visitors, the fundamentals of the tradition that tells us how Paul of Tarsus arrived to our city, around 63 AD, and also that it is in Tarragona where the first martyrs of the Iberian Peninsula are documented, and that the city has the largest collection of Christian epigraphy on the Iberian Peninsula. Monuments such as the basilicas in the amphitheatre and in Parc Central, the Paleo-Christian necropolis, or the late Roman complex of Centcelles are a sample of the great Christian archaeological wealth.

Dr. Andreu Muñoz Melgar, expert in history and archaeology of the early Christianity, brings us a book of rigorous but simple content, full of pedagogical value. The book, accompanied by a rich selection of photos, allows the reader to enjoy the amazing heritage of the city.

Monsignor Jaume Pujol Balcells
Metropolitan Archbishop of Tarragona and Primate

Detall d'un element de decoració arquitectònica visigòtica (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Detalle de un elemento de decoración arquitectónica visigótica (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Detail of a Visigoth architectural decorative element (R. Cornadó / MNAT Archive).

Tarragona és una de les ciutats hispàniques més riques en cultura material paleocristiana i el seu patrimoni reflecteix essencialment, la dinàmica històrica de la seva Església. La tradició vincula l'arribada del cristianisme a l'acció missionera de l'apòstol Pau. Tanmateix, la primera notícia documentada sobre el cristianisme a la ciutat és de l'any 259 quan el bisbe de Tàrraco, Frutuós, i els seus diaques Auguri i Eulogi, foren cremats vius a l'amfiteatre, sota la persecució dels emperadors Valerià i Gal·liè. Són els primers màrtirs documentats a Hispània i, en aquest sentit, són considerats protomàrtirs hispànics.

En època tardoromana, l'Església local esdevingué seu metropolitana de la província Tarraconense, fou dinamitzadora de molts concilis i alguns dels seus bisbes, com Himeri (366?-390?) o Joan (469-520), tingueren atribucions vicarials, per part del Papa. El patrimoni documental, artístic i arqueològic paleocristià que la ciutat ha llegat és, en el seu conjunt, el més notable de tota la península ibèrica. Monuments i jaciments com l'Amfiteatre i la seva basílica visigòtica, la Necròpolis, les basíliques paleocristianes del riu Francolí o l'edifici de planta central de la vil·la de Centcelles formen part d'aquesta riquesa patrimonial.

1 TARRACO DE LOS PRIMEROS CRISTIANOS

Tarragona es una de las ciudades hispánicas más ricas en cultura material paleocristiana y su patrimonio refleja esencialmente la dinámica histórica de su Iglesia. La tradición vincula la llegada del cristianismo a la acción misionera del apóstol Pablo. Sin embargo, la primera noticia documentada sobre el cristianismo en la ciudad es del año 259, cuando el obispo de Tarraco, Fructuoso, y sus diáconos Augurio y Eulogio, fueron quemados vivos en el anfiteatro, bajo la persecución de los emperadores Valeriano y Galieno. Son los primeros mártires documentados en Hispania y, en este sentido, son considerados protomártires hispánicos.

En época tardorromana, la Iglesia local se convirtió en sede metropolitana de la provincia Tarraconense, fue dinamizadora de muchos concilios y algunos de sus obispos, como Himerio (366?-390?) o Juan (469-520), tuvieron atribuciones vicariales por parte del Papa. El patrimonio documental, artístico y arqueológico paleocristiano que la ciudad ha legado es, en su conjunto, el más notable de toda la península ibérica. Monumentos y yacimientos como el Anfiteatro y su basílica visigótica, la Necrópolis, las basílicas paleocristianas del río Francolí o el edificio de planta central de la villa de Centcelles forman parte de esta riqueza patrimonial.

Tarragona is one of the richest Hispanic cities in terms of early Christian material culture and its spiritual heritage crucially marks the historical dynamics of its church. Tradition links the arrival of Christianity to the missionary work of the apostle Paul, but the first documented record of Christianity in the city is in the year 259, when the bishop of Tarraco, Fructuosus, together with his deacons Augurius and Eulogius, were burnt alive in the amphitheatre as part of the persecution by the emperors Valerian and Gallienus. They are the first recorded martyrs in Hispania, and in this sense they are considered as Hispanic proto-martyrs.

In the late Roman period, the local Church became the metropolitan centre for the surrounding province. It organised many councils and some of its bishops, such as Himerius (366?-390?) or John (469-520), had the powers of vicars, granted by the Pope. The city's documentary, artistic and archaeological early Christian heritage is, taken as a whole, the most outstanding in the entire Iberian Peninsula. Monuments and sites like the amphitheatre and its Visigoth basilica, the necropolis, the early Christian basilicas of the Francolí river and the central part of the villa of Centcelles are part of this patrimonial wealth.

Mapa del mar Mediterrani amb les principals rutes marítimes i distància en dies, segons Patricia Terrado (ICAC); (Mapa base: ABCAT).

Mapa del mar Mediterráneo con las principales rutas marítimas y distancia en días, según Patricia Terrado; (ICAC) (Mapa base: ABCAT).

Map of the Mediterranean Sea with the main shipping routes and distance in days according to Patricia Terrado (ICAC); (original map: ABCAT).

2 HISPÀNIA I PAU DE TARS

La voluntat de l'apòstol d'anar a Hispània manifestada en la seva Carta als Romans (15, 24; 28), ens indica que Pau va retenir Hispània en el més profund del seu pensament. Només per aquesta connexió empàtica l'Església de Tàrraco participa de l'obra missionera de Pau.

Tot i no trobar cap evidència material que demostrï la seva vinguda hi ha raons per pensar que llur viatge s'hagués pogut materialitzar. El papa Climent I, en la seva Carta als Corintis, escrita a finals del segle I, manifesta que Pau havia predicat a tot el món i arribat als extrems més distants de l'Occident.

El Fragment de Muratori, datat a finals del segle II, confirma l'arribada de Pau a Hispània. Si a més considerem la ràpida i fluïda connexió viària de Tàrraco amb Roma i que la ciutat era capital de la Hispània Citerior, podem considerar, altament probable, que la ciutat fos la porta d'entrada de la seva acció missionera per terres hispanes. Aquest fet es podria haver produït entorn l'any 63 dC. Una pietosa tradició ubica sobre la roca que fonamenta la capella medieval de Sant Pau del Seminari el lloc on va predicar l'apòstol. Però, si Pau va arribar a la ciutat, l'escenari públic del seu apostolat devia ser el Fòrum de la Colònia, molt proper a les instal·lacions portuàries.

2 HISPANIA Y PABLO DE TARSO

La voluntad del apóstol de ir a Hispania manifestada en su Carta a los Romanos (15, 24; 28), nos indica que Pablo retuvo Hispania en lo más profundo de su pensamiento. Sólo por esta conexión empática la Iglesia de Tarraco participa de la obra misionera de Pablo.

A pesar de no hallar ninguna evidencia material que demuestre su venida hay razones para pensar que su viaje se hubiera podido materializar. El papa Clemente I, en su Carta a los Corintios, escrita a finales del siglo I, manifiesta que Pablo había predicado en todo el mundo y llegado a los extremos más distantes de Occidente.

El Fragmento de Muratori, fechado a finales del siglo II, confirma la llegada de Pablo a Hispania. Si además consideramos la rápida y fluida conexión viaria de Tarraco con Roma y que la ciudad era capital de la Hispania Citerior, podemos considerar, altamente probable, que la ciudad fuera la puerta de entrada de su acción misionera por tierras hispanas. Este hecho pudo haberse producido alrededor del año 63 d.C. Una piadosa tradición ubica sobre la roca que cimienta la capilla medieval de San Pablo del Seminario el lugar donde predicó el apóstol. Sin embargo, si Pablo llegó a la ciudad, el escenario público de su apostolado debía ser el Foro de la Colonia, muy cercano a las instalaciones portuarias.

2 HISPANIA AND PAUL OF TARSUS

The Apostle's desire to go to Hispania as stated in his epistle to the Romans (15, 24; 28) shows that Paul kept Hispania in his deepest thoughts. Through this empathetic connection alone our Church played a part in Paul's missionary work.

Even if there is no material evidence of his coming, there are reasons to believe that the trip was in fact undertaken. Nevertheless, Pope Clement I in his letter to the Corinthians written at the end of the 1st century, states that Paul had preached all over the world and had reached the furthest reaches of the west.

The Muratorian Fragment, dated to the late 2nd century, confirms Paul's arrival in Hispania. If the fast, efficient connection by road between Tarraco and Rome and the fact that the city was the capital of Hispania Citerior are taken into account, it is highly probable that the city was the starting point for his missionary work in Hispanic territory. This fact could have happened around 63 AD. A pious tradition locates the place where the Apostle preached on the rock on which the medieval chapel of Saint Paul stands in the Seminary. However, if Paul came to the city, the public setting for his preaching must have been the Colonial Forum, very near the harbour itself.

Capella de Sant Pau al Seminari de Tarragona del segle XIII (S. Grimau / MCS).

Capilla de San Pablo en el Seminario de Tarragona del siglo XIII (S. Grimau / MCS).

Saint Paul's Chapel in the Seminary of Tarragona, 13th century (S. Grimau / MCS).

Vista interior de la capella de Sant Pau
(S. Grimau / MCS).

Vista interior de la capilla de San Pablo
(S. Grimau / MCS).

Interior view of Saint Paul's Chapel
(S. Grimau / MCS).

Fòrum de la Colònia (Anxiu ACSF).

Foro de la Colonia (Archivo ACSF).

Colony forum (ACSF Archive).

3 L'ESGLÉSIA DE TÀRRACO AL SEGLE III

La primera notícia que testifica l'existència d'una comunitat cristiana a Tàrraco es remunta a la segona meitat del segle III dC. El 21 de gener de l'any 259 el bisbe de la ciutat, Fructuós, i els seus diaques Auguri i Eulogi, foren cremats vius a l'amfiteatre, sota la persecució dels emperadors Valerià i Gal·liè. Aquest fet ens ha estat transmès per un document redactat amb anterioritat a la primera meitat del segle IV que coneixem amb el títol de *Passio Fructuosi*.

En aquest moment l'Església de Tàrraco tenia una estructura sòlida i vertebrada. L'Estat Romà va voler desmembrar aquesta comunitat cristiana de la mateixa manera que va voler fer-ho amb altres importants Esglésies de l'orbe cristià, com la mateixa Roma, Cartago, Alexandria, Antioquia o Cesarea Palestina, entre d'altres.

Els emperadors Valerià i Gal·liè no desitjaven la integració política dels cristians a l'Estat romà. Aquesta va ser una persecució sistemàtica dirigida, principalment, contra la jerarquia eclesiàstica i contra laics influents, en què l'Estat romà es va enfrontar a l'Església com a tal, declarant la seva il·licitud. D'acord amb la categoria de les víctimes i els mòbils de la persecució, entenem que l'Església de Tàrraco devia jugar un paper significatiu en l'àmbit del cristianisme hispànic i, per descomptat, en la pròpia província (Hispania Citerior).

3 IGLESIA DE TARRACO EN EL SIGLO III

La primera noticia que atestigua la existencia de una comunidad cristiana en Tarraco se remonta a la segunda mitad del siglo III d.C. El 21 de enero del año 259 el obispo de la ciudad, Fructuoso, y sus diáconos Augurio y Eulogio, fueron quemados vivos en el anfiteatro, bajo la persecución de los emperadores Valeriano y Galieno. Este hecho nos ha sido transmitido en un documento redactado con anterioridad a la primera mitad del siglo IV que conocemos con el título de *Passio Fructuosi*.

En este momento la Iglesia de Tarraco tenía una estructura sólida y vertebrada. El Estado romano quiso desmembrar esta comunidad cristiana de la misma manera que quiso hacerlo con otras importantes Iglesias del orbe cristiano, como la propia Roma, Cartago, Alejandría, Antioquía o Cesarea Palestina, entre otras.

Los emperadores Valeriano y Galieno no deseaban la integración política de los cristianos en el Estado romano. Esta fue una persecución sistemática dirigida, principalmente, contra la jerarquía eclesiástica y contra laicos influyentes, en que el Estado romano se enfrentó con la Iglesia como tal, declarando su ilicitud. De acuerdo con la categoría de las víctimas y los móviles de la persecución, entendemos que la Iglesia de Tarraco debía jugar un papel significativo en el ámbito del cristianismo hispánico y, por descontado, en la propia provincia (Hispania Citerior).

3 THE CHURCH IN TARRACO: 3RD CENTURY

The first mention of the existence of a Christian community in Tarraco dates back to the second half of the 3rd century AD. On 21 January of the year 259 the bishop of the city, Fructuosus, and his deacons Augurius and Eulogius, were burnt alive in the amphitheatre as part of the persecution by the emperors Valerian and Gallienus. This event has come down to us through a document written prior to the first half of the 4th century, which we know as the *Passio Fructuosi*.

At this time the Church in Tarraco had a solid, organised structure. The Roman state wanted to dismantle this Christian community in the same way as it had done with other important Churches in the Christian orbit, like those in Rome itself, Carthage, Alexandria, Antioch and Caesarea in Palestine, among others.

The emperors Valerian and Gallienus did not want the Christians to be politically integrated into the Roman state. This was a systematic persecution, aimed primarily at the ecclesiastical hierarchy and influential lay people, in which the Roman state confronted the Church as such by declaring it illegal. From the status of the victims and the motives of the persecution, it can be assumed that our local Church must have played a significant role within the sphere of Hispanic Christianity, and therefore in the province itself (Hispania Citerior).

Representació teatral de la *Passio Fructuosi* (S. Grimau / MCS).

Representación teatral de la *Passio Fructuosi* (S. Grimau / MCS).

Theatrical representation of the *Passio Fructuosi* (S. Grimau / MCS).

El diumenge, 16 de gener de l'any 259, el governador de la Província, Emilià, va ordenar l'arrest del bisbe Fructuós i dels seus diaques Auguri i Eulogi. Conduïts a la presó, allà Fructuós va batejar a un catecumen anomenat Rogacià. El 21 de gener, divendres, davant la presència d'Emilià van ser jutjats. En declarar-se cristians i no acceptar donar culte als déus de l'Estat van ser condemnats a morir cremats vius a l'amfiteatre, el mateix dia. Als ulls de Roma l'actitud d'aquests cristians comportava un delictes de lesa majestat contra l'Estat, d'alta traïció.

Fructuós, abans de ser immolat, va donar signes d'una extraordinària fortalesa. Va mantenir el dejuni de l'estació litúrgica (*statio*), rebutjant la invitació a beure una mixtura que li havien preparat per sobreposar-se millor al martiri. Va pregar per l'Església universal estesa d'Orient a Occident i va consolar a la seva Església amb la promesa que mai més li mancava pastor. La comunitat cristiana es va fer càrrec de donar sepultura als seus sants. La *Passió* ens relata que, després de la seva mort, van ser coronats i revestits amb la dignitat de màrtirs de Crist i es van anar apareixent tant a la comunitat cristiana com als seus botxins.

4 MARTIRIO DE LOS SANTOS FRUCTUOSO, AUGURIO Y EULOGIO

El domingo, 16 de enero del año 259, el gobernador de la Provincia, Emiliano, ordenó el arresto del obispo Fructuoso y de sus diáconos Augurio y Eulogio. Conducidos a la cárcel, allí Fructuoso bautizó a un catecúmeno llamado Rogaciano. El 21 de enero, viernes, ante la presencia de Emiliano fueron juzgados. Al declararse cristianos y no aceptar dar culto a los dioses del Estado fueron condenados a morir quemados vivos en el anfiteatro, el mismo día. A los ojos de Roma la actitud de estos cristianos comportaba un delito de lesa majestad contra el Estado, de alta traición.

Fructuoso, antes de ser inmolado, dio signos de una extraordinaria fortaleza. Mantuvo el ayuno de la estación litúrgica (*statio*), rechazando la invitación a beber una mixtura que le habían preparado para sobreponerse mejor al martirio. Oró por la Iglesia universal extendida de Oriente a Occidente y consoló a su Iglesia con la promesa de que nunca más le faltaría pastor. La comunidad cristiana se hizo cargo de dar sepultura a sus santos. La *Passio* nos relata que, después de su muerte, fueron coronados y revestidos con la dignidad de mártires de Cristo y se aparecieron tanto a la comunidad cristiana como a sus verdugos.

On Sunday 16 January in the year 259, the provincial governor, Emilianus, ordered the arrest of bishop Fructuosus and his deacons Augurius and Eulogius. When they were brought to the prison, Fructuosus baptised a catechumen named Rogatianus. On Friday 21 January, in the presence of Emilianus, they were tried. Upon declaring themselves Christians and refusing to worship the state gods they were condemned to be burnt alive in the amphitheatre that same day. In the eyes of Rome the attitude of these Christians was a lese-majesty offence against the State, a high treason.

Before being burnt, Fructuosus displayed extraordinary fortitude. He observed the fast of the liturgical season (*statio*), refusing the invitation to drink a mixture prepared to help him endure martyrdom. He prayed for the universal church extending from east to west and consoled his church with the promise that it would never again lack for a shepherd. The Christian community took responsibility for burying their saints. The *Passio* describes that, after their death, they were crowned and dressed with the dignity of martyrs of Christ and appeared both to the Christian community and to their killers.

Representació teatral de la *Passio Fructuosi* (M. Sanchis / Anxiu ACSF).

Representación teatral de la Passio Fructuosi (M. Sanchis / Archivo ACSF).

Theatrical representation of the *Passio Fructuosi* (M. Sanchis / ACSF Archive).

5 LA PASSIO FRUCTUOSI

La *Passio Fructuosi* és un document literari cristià on es barreja el testimoni directe d'aquells que van presenciar el procés martirial dels sants tarraconenses, la consulta directa de les actes públiques (*acta forensia* o *acta iudiciorum*) del procés per part del redactor i un rerefons de fets sobrenaturals afegits (*solita magnalia*) que van acabar donant forma a la narració. La seva redacció final deuria ser anterior a la primera meitat del segle IV.

L'autor d'aquest document és anònim i en la *Passio* es defineix com un *conmilito frater noster*, fet que podria suggerir un militar cristià, però també el concepte podria entendre's en el context simbòlic del soldat de Crist (*miles Christi*). No descartem la possibilitat que, sobre una protonarració de la *Passio*, un nou redactor, de sòlida formació teològica, probablement un clergue, hagués donat cos final a la redacció.

Originàriament la *Passio* s'hauria escrit en un suport de papir o pergamí, i les seves còpies manuscrites van circular per moltes comunitats cristianes. Actualment conservem un total de 27 còdexs que contenen el relat martirial i abasten una cronologia que va des del segle VIII fins al segle XIV.

5 PASSIO FRUCTUOSI

La *Passio Fructuosi* es un documento literario cristiano donde se mezcla el testimonio directo de aquellos que presenciaron el proceso martirial de los santos tarraconenses, la consulta directa de las actas públicas (*acta forensia* o *acta iudiciorum*) del proceso por parte del redactor y un trasfondo de hechos sobrenaturales añadido (*solita magnalia*) que acabó dando forma a la narración. Su redacción final debió ser anterior a la primera mitad del siglo IV.

El autor de este documento es anónimo y en la *Passio* se define como un *conmilito frater noster*, hecho que podría sugerir un militar cristiano, pero también el concepto podría entenderse en el contexto simbólico del soldado de Cristo (*miles Christi*). No descartamos la posibilidad que, sobre una protonarración de la *Passio*, un nuevo redactor, de sólida formación teológica, probablemente un clérigo, hubiera dado cuerpo final a la redacción.

Originariamente la *Passio* se habría escrito en un soporte de papiro o pergamino, y sus copias manuscritas circularon por muchas comunidades cristianas. Actualmente conservamos un total de 27 códices que contienen el relato martirial y abarcan una cronología que va desde el siglo VIII hasta el siglo XIV.

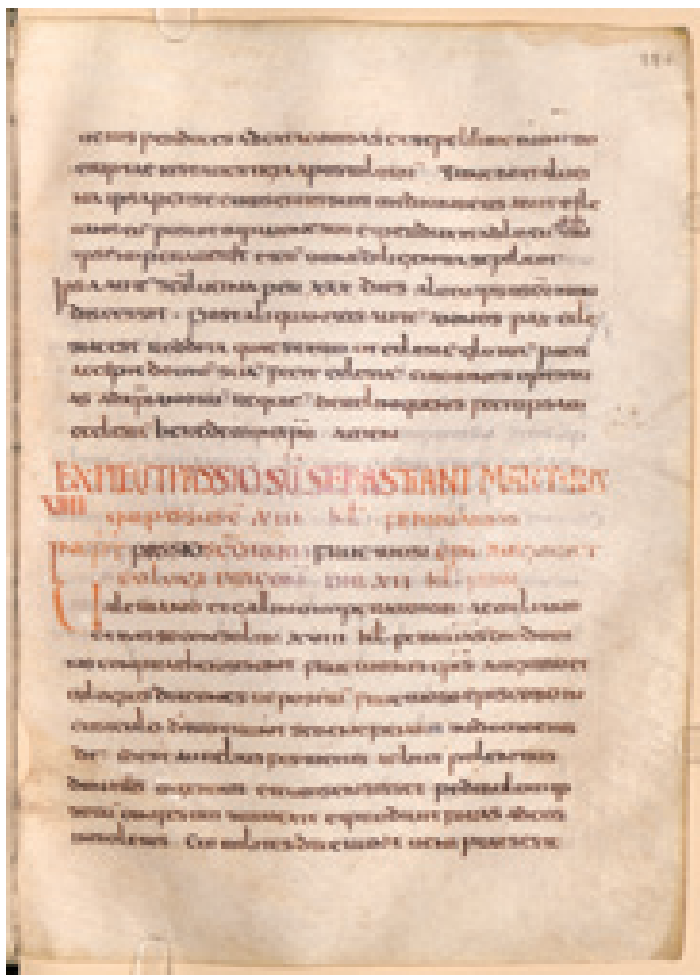
5 THE *PASSIO FRUCTUOSI*

The *Passio Fructuosi* is a Christian literary document which mixes direct testimony by those who witnessed the martyrdom of the saints of Tarragona, direct consultation of the public records (*acta forensia* or *acta iudiciorum*) of the process by the writer and a background of added supernatural events (*solita magnalia*) which together shaped the narrative. It must have been written in its final form prior to the first half of the 4th century.

The author of this document is anonymous and defines himself in the *Passio* as a *conmilito frater noster*, which could suggest a Christian soldier, but the concept could also be understood in the symbolic context of a warrior of Christ (*miles Christi*). We cannot rule out the possibility that a new editor with a solid theological background, probably a cleric, could have finished the drafting.

The record would originally have been written on papyrus or parchment, and handwritten copies of it circulated in many Christian communities. Today a total of 27 codices containing the record of the martyrdom survive, dating from the end of the 8th century up to the 14th century.

Còdex del segle VIII amb el contingut de la *Passio Fructuosi* (Bayerische Staatsbibliothek München Clm 3514, fol. 145r).

Códex del siglo VIII con el contenido de la *Passio Fructuosi* (Bayerische Staatsbibliothek München Clm 3514, fol. 145r).

Codex of the 8th century with the contents of the *Passio Fructuosi* (Bayerische Staatsbibliothek München Clm 3514, fol. 145r).

L'Església de Tàrraco no va sucumbir sota la pressió de la persecució. El redactor de la *Passio Fructuosi* és, en si mateix, una prova evident que la comunitat va tenir la capacitat de sobreviure a la persecució i guardar en la seva memòria la gesta gloriosa dels seus màrtirs. Els anys que van seguir a aquest turbulent període van quedar marcats per l'edicte de tolerància de l'emperador Gal·liè (any 260) que, a la vegada, va derogar tota la legislació anticristiana anterior.

Entenem que l'Església de Tàrraco va tenir, en aquest temps, possibilitats de créixer i mantenir viu el memorial dels màrtirs monumentalitzant la tomba d'aquests, a l'àrea cementirial suburbana del riu *Tulcis* (Francolí).

El culte als màrtirs tarraconenses començarà a desenvolupar-se i expandir-se. Així entenem que la *Passio Fructuosi* tindrà una gran repercussió en la literatura cristiana de l'època tardoromana. Era llegida, públicament, a les esglésies africanes en temps de sant Agustí, el qual va redactar una homília exaltant el testimoni martirial de sant Fructuós i els seus diaques. També el poeta Aureli Climent Prudenci, entre els segles IV i V, coneixia la *Passio Fructuosi*, a partir de la qual va compondre l'*Hymnus VI* en la seva obra *Peristephanon* o *Llibre de les Corones*.

6 IGLESIA DE TARRACO DESPUÉS DEL MARTIRIO

La Iglesia de Tarraco no sucumbió bajo la presión de la persecución. El redactor de la *Passio Fructuosi* es, en sí mismo, una prueba evidente que la comunidad tuvo la capacidad de sobrevivir a la persecución y guardar en su memoria la gesta gloriosa de sus mártires. Los años que siguieron a este turbulento período quedaron marcados por el edicto de tolerancia del emperador Galieno (año 260) que, al mismo tiempo, derogó toda la legislación anticristiana anterior.

Entendemos que la Iglesia de Tarraco tuvo, en este tiempo, posibilidades de crecer y mantener vivo el memorial de los mártires monumentalizando la tumba de estos, en el área cementerial suburbana del río *Tulcis* (Francolí).

El culto a los mártires tarraconenses comenzó a desarrollarse y a expandirse. Así entendemos que la *Passio Fructuosi* tendrá una gran repercusión en la literatura cristiana de la época tardorromana. Era leída, públicamente, en las iglesias africanas en tiempos de san Agustín, el cual redactó una homilía exaltando el testimonio martirial de san Fructuoso y sus diáconos. También el poeta Aurelio Clemente Prudencio, entre los siglos IV y V, conocía la *Passio Fructuosi*, a partir de la cual compuso el *Hymnus VI* en su obra *Peristephanon* o *Libro de las Coronas*.

6 THE CHURCH IN TARRACO AFTER THE MARTYRDOM

The church in Tarraco did not succumb to the pressure of the persecution. The writer of the *Passio Fructuosi* is in himself evident proof that the community was able to survive the persecution and preserve the memory of the glorious gesture of its martyrs. The years which followed this turbulent period were marked by the edict of tolerance by Gallienus (year 260), who at the same time abolished all previous anti-Christian legislation.

We believe that during that time, the Church in Tarraco had the possibility to extend and keep the memory of the martyrs alive, and did monumentalize in the suburban cemetery area in river *Tulcis* (Francolí).

The cult of the martyrs of Tarragona had begun to develop and expand. Therefore the *Passio Fructuosi* had a major impact on Christian literature in the late Roman period. It was read in public in the African churches in the time of Saint Augustine, who wrote a homily praising the testimony of the martyrs Saint Fructuosus and his deacons. Moreover, the poet Aurelius Prudentius Clemens, between the 4th and 5th centuries, knew the *Passio Fructuosi*, from which he composed the *Hymnus VI* in his work *Peristephanon* or *Crowns of Martyrdom*.

Dos detalls del sarcòfag de Leocadius del segle V, amb les escenes de Moisès rebent la Llei i el sacrifici d'Isaac. Necròpolis Paleocristiana (Arxiu MNAT).

Dos detalles del sarcófago de Leocadius del siglo V, con las escenas de Moisés recibiendo la Ley y el sacrificio de Isaac. Necrópolis Paleocristiana (Archivo MNAT).

Two details of the sarcophagus of Leocadio, 5th century, with scenes of the giving of the law to Moses and the Sacrifice of Isaac. Paleo-Christian necropolis (MNAT Archive).

7 L'ESGLÉSIA DE TÀRRACO ALS SEGLES IV I V

Després d'uns quaranta anys de relativa pau per al cristianisme, es va desencadenar la gran persecució de Dioclecià (303). Desconeixem els efectes que aquesta va tenir a Tàrraco. Una pietosa tradició sosté l'existència del màrtir sant Magí a la ciutat, tanmateix, no tenim evidències d'època antiga que ho confirmin. Amb la Pau de l'Església (311-313), l'any 314, el prevere Probaci i el diaca Castori, delegats pel bisbe de Tarragona, participaren en el concili d'Arle.

A la fi del segle IV, la ciutat, hereva ja d'una tradició cristiana fecunda, iniciarà un procés d'institucionalització i de protagonisme social que s'incrementarà durant tota l'època tardoromana i visigòtica. Així, l'any 385, el papa Sirici atorgarà funcions vicarials al bisbe de Tarragona, Himeri, sobre les províncies hispàniques.

Durant el segle V l'Església de Tàrraco es va anar consolidant, institucionalment, com a seu episcopal i metropolitana gràcies a bisbes com Hilari, Ticià o Ascani. És un període en el qual les fonts demostren la intensificació del procés de cristianització de la societat de Tàrraco i el seu territori. La historiografia ens ofereix interessants testimonis com la correspondència epistolar d'un escriptor laic, anomenat Consenci, amb sant Agustí que ens permet corroborar l'autoritat de l'Església metropolitana en la resolució dels conflictes, com el de l'heretgia priscinial·lista, en temps del bisbe Ticià, l'any 419. D'altra banda l'arqueologia ens ofereix la possibilitat de descobrir el naixement i desenvolupament del santuari martirial de Sant Fructuós al sector suburbial del riu Francolí, o les transformacions urbanístiques que l'acròpoli de la ciutat comença a experimentar com a conseqüència del procés de cristianització.

7 IGLESIA DE TARRACO EN LOS SIGLOS IV Y V

Después de unos cuarenta años de relativa paz para el cristianismo, se desencadenó la gran persecución de Diocleciano (303). Desconocemos los efectos que esta tuvo en Tarraco. Una piadosa tradición sostiene la existencia del mártir san Magín en la ciudad, sin embargo, no tenemos evidencias de época antigua que lo confirmen. Con la Paz de la Iglesia (311-313), en el año 314, el presbítero Probacio y el diácono Castorio, delegados por el obispo de Tarragona, participaron en el concilio de Arles.

A finales del siglo IV, la ciudad, heredera ya de una tradición cristiana fecunda, iniciará un proceso de institucionalización y de protagonismo social que se incrementará durante toda la época tardorromana y visigótica. Así, en el año 385, el papa Siricio otorgará funciones vicariales al obispo de Tarragona, Himerio, sobre las provincias hispánicas.

Durante el siglo V la Iglesia de Tarraco se fue consolidando, institucionalmente, como sede episcopal y metropolitana gracias a obispos como Hilario, Ticiano o Ascanio. Es un período en el cual las fuentes demuestran la intensificación del proceso de cristianización de la sociedad de Tarraco y de su territorio. La historiografía nos ofrece interesantes testimonios como la correspondencia epistolar de un escritor laico, llamado Consencio, con san Agustín que nos permite corroborar la autoridad de la Iglesia metropolitana en la resolución de conflictos, como el de la herejía priscinialista, en tiempos del obispo Ticiano, en el año 419. Por otra parte, la arqueología nos brinda la posibilidad de descubrir el nacimiento y desarrollo del santuario martirial de San Fructuoso en el sector suburbial del río Francolí, o las transformaciones urbanísticas que la acrópolis de la ciudad empieza a experimentar como consecuencia del proceso de cristianización.

7 THE CHURCH IN TARRACO: THE 4TH AND 5TH CENTURIES

After forty years of relative peace for Christianity, the great Diocletianic Persecution (303) begun. It is unknown how it affected the city of Tarraco. A pious tradition supports the existence of the martyr Saint Magin in the city; however, there is no evidence in the ancient era to confirm it. With Peace in the Church (311-313), in the year 314, the priest Probacius and deacon Castorius took part in Council of Arles on behalf of the Bishop of Tarragona.

At the end of the 4th century the city had inherited a thriving Christian tradition, which acted as the catalyst for a process of institutionalisation and social prominence that grew throughout the late Roman and Visigoth era. In the year 385 Pope Siricius granted vicarial power to Bishop Himerius of Tarragona over the provinces of Hispania.

During the 5th century the church in Tarraco gained institutional consolidation as the episcopal and metropolitan headquarters thanks to Bishops Hilarius, Titian and Ascanio. Sources suggest that Tarraco society and its territory saw the intensification in the process of Christianisation during this period. Historiography offers interesting evidence in this regard, such as the epistolary Correspondence between a laic writer named Consenci and Saint Augustine which confirms the authority of the metropolitan Church to resolve conflicts such as Priscillian heresy in the time of Bishop Titian, in the year 419. Additionally, archaeology has led to the discovery of the birth and evolution of the sanctuary of the martyr Saint Fructuosus in a suburban sector near the Francolí River, and the urban transformation that the city's acropolis began to undergo as a result of the process of Christianisation.

Detall de la lauda sepulcral d'Optimus del segle V. Necròpolis Paleocristiana (A. Saludes / Arxiu MNAT).

Detalle de la lauda sepulcral de Optimus del siglo V. Necrópolis Paleocristiana (A. Saludes / Archivo MNAT).

Detail of the tombstone of Optimus, 5th century. Paleo-Christian necropolis (A. Saludes / MNAT Archive).

El cementiri (necròpolis paleocristiana) al costat del riu *Tulcis* (Francolí) va quedar vinculat a la comunitat cristiana de Tàrraco. A partir de la *depositio* de les relíquies dels màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi, aquest espai va adquirir un significat sagrat per a l'Església. Els fidels van mostrar un gran interès per enterrar-se a prop de les despulles dels màrtirs.

L'espai cementiri es va anar transformant, des de finals del segle IV, en un santuari amb una basílica construïda sobre la memòria funerària dels màrtirs i amb dependències annexes que han estat interpretades, per alguns investigadors, com a episcopi i lloc d'acollida per a peregrins. També fou erigida una petita basílica funerària que es coneix amb el nom de la "beata *Thecla*" al haver-se trobat un epígraf, d'aquest personatge, a les excavacions del temple.

La varietat tipològica d'enterraments és extraordinària. Trobem sepultures simples com les realitzades en àmfores, teules o caixes de fusta. Altres són sofisticats sarcòfags de pedra local, marbre o plom. Es documenten també enterraments amb construccions de túmuls simples, de tipus *cupa* (de cobertura semicilíndrica), en omega (de cobertura semicircular plana), de planta centrada i criptes funeràries per a enterraments col·lectius. En aquest cementiri ha aparegut una rica varietat de temes iconogràfics cristians representats en sarcòfags, laudes en mosaic i aixovars funeraris. La col·lecció epigràfica cristiana és la més important de la península ibèrica.

8 NECRÓPOLIS PALEOCRISTIANA

El cementerio (necrópolis paleocristiana) junto al río *Tulcis* (Franco) quedó vinculado a la comunidad cristiana de Tarraco. A partir de la *depositio* de las reliquias de los mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio, este espacio adquirió un significado sagrado para la Iglesia. Los fieles mostraron un gran interés por enterrarse cerca de los restos mortales de los mártires.

El espacio cementerial se fue transformando, desde finales del siglo IV, en un santuario con una basílica construida encima de la memoria funeraria de los mártires y con dependencias anexas que han sido interpretadas, por algunos investigadores, como episcopio y lugar de acogida para peregrinos. También fue erigida una pequeña basílica funeraria que se conoce con el nombre de la “beata *Thecla*” al haberse hallado un epígrafe, de este personaje, en las excavaciones del templo.

La variedad tipológica de enterramientos es extraordinaria. Encontramos sepulturas simples como las realizadas en ánforas, tejas o cajas de madera. Otras son sofisticados sarcófagos de piedra local, mármol o plomo. Se documentan también enterramientos con construcciones de túmulos simples, de tipo *cupa* (de cobertura semicilíndrica), en omega (de cobertura semicircular plana), de planta central y criptas funerarias para enterramientos colectivos. En este cementerio ha aparecido una rica variedad de temas iconográficos cristianos representados en sarcófagos, laudas en mosaico y ajueres funerarios. La colección epigráfica cristiana es la más importante de la península ibérica.

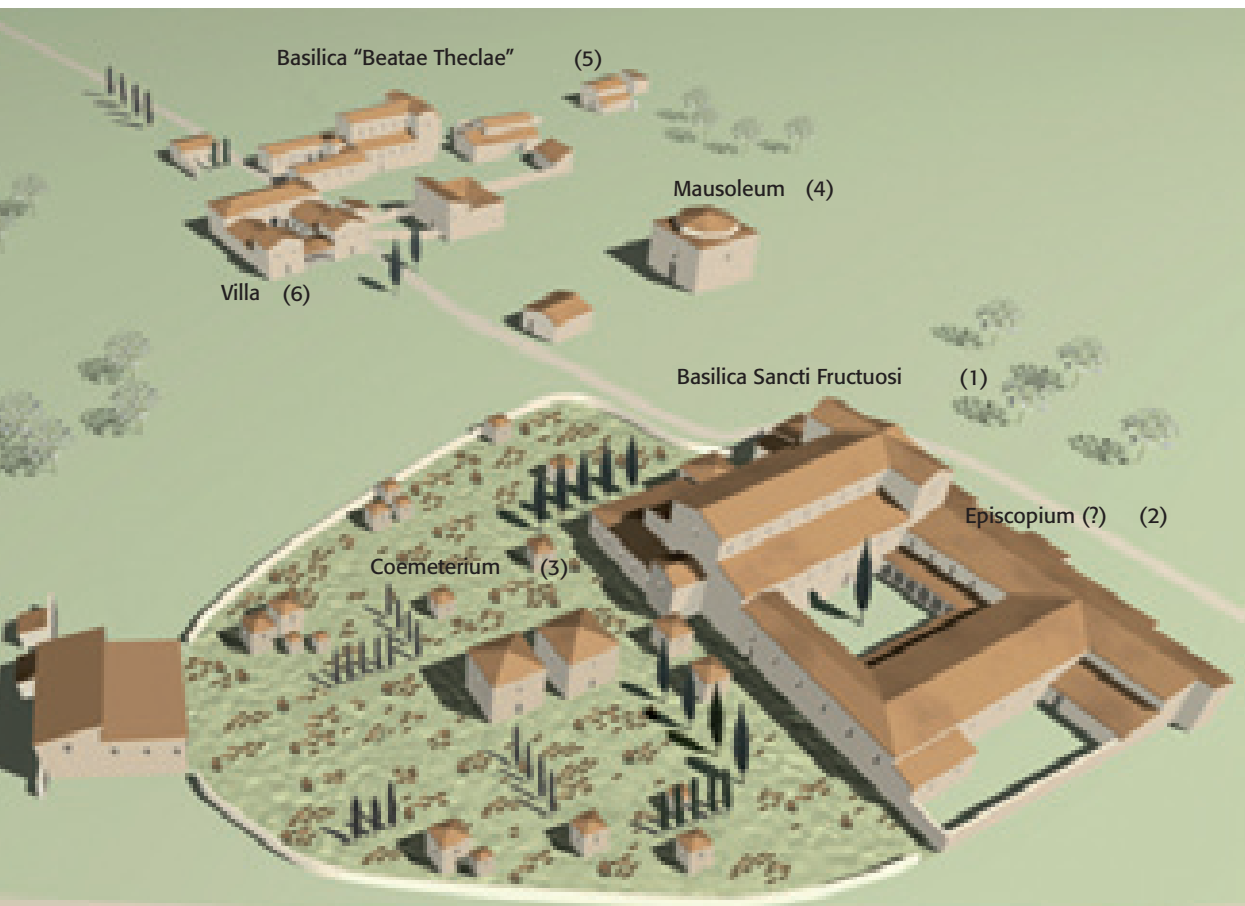

The cemetery (Paleo-Christian necropolis) near the *Tulcis* River (Francolí) was linked to Tarraco's Christian community. After the deposition of the relics of the martyrs Fructuosus, Augurius and Eulogius, this spot took on sacred significance for the Church. The faithful showed great interest in being buried near the mortal remains of the martyrs.

In the late 4th century this cemeterial space was transformed into a sanctuary with a basilica built over the burial memory of the martyrs, with annexed rooms that have been interpreted by some researchers as an episcopal shelter for pilgrims. A small funerary basilica known as "beatified *Thecla*" was also built, since an epigraph of her was found in the excavations of the temple.

The variety of different types of burials is extraordinary. We can find simple graves, made with amphoras, tiles or wooden coffins. Others were more sophisticated sarcophagi made of local stone, marble or lead. Burial mounds with simple tumuli structures of the *cupa* type (semicylindrical cover) or omega type (flat semicircular cover), central plan mausoleums and funerary crypts for group burials have also been documented. The cemetery is home to a rich variety of Christian iconography depicted on the coffins, mosaics and funerary offerings. This is the largest collection of Christian epigraphy on the Iberian Peninsula.

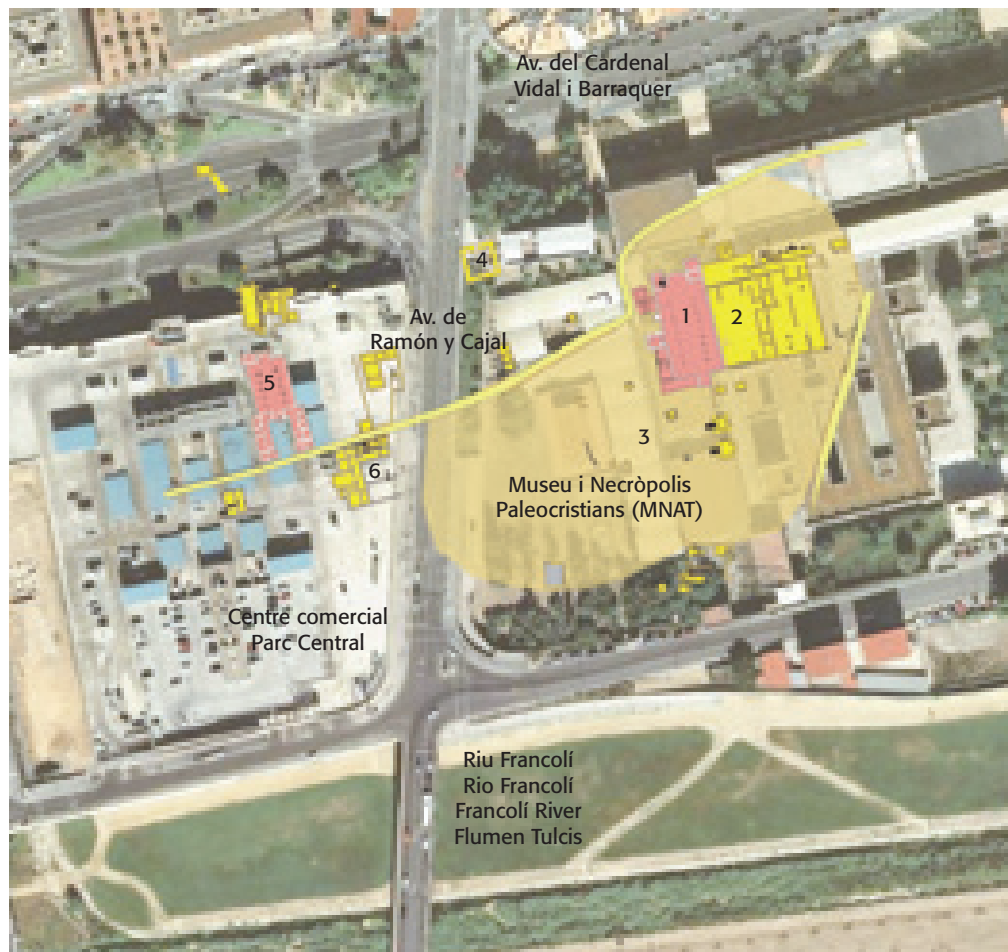

Restitució ideal del santuari martirial de Sant Frutuós (Jordi López / Arxiu MNAT).

Restitución ideal del santuario martirial de San Fructuoso (Jordi López / Archivo MNAT).

Ideal restoration of the martyr Sanctuary of Saint Fructuosus (Jordi López / MNAT Archive).

Àrea del santuari de Sant Fructuós al costat del riu Francolí (PAT 2007. Base cartogràfica propietat de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Composició UDG / ICAC).

Àrea del santuario de San Fructuoso al lado del río Francolí (PAT 2007. Base cartográfica propiedad del Instituto Cartográfico y Geológico de Cataluña. Composición UDG / ICAC).

Area of the sanctuary of Saint Fructuosus next to the Francolí river (PAT 2007. Cartographic basis property of the Cartographic and Geological Institute of Catalonia. Composition UDG / ICAC).

Reconstrucció d'un funeral del segle V
(A. Muñoz / Arxiu ACSF).

Reconstrucción de un funeral del siglo V
(A. Muñoz / Archivo ACSF).

Reconstruction of a funeral in the 5th
century (A. Muñoz/ ACSF Archive).

Vista exterior de la Necròpolis després del seu descobriment (Aixiu A. Zerkowitz).

Vista exterior de la Necròpolis després de su descobriment (Archivo A. Zerkowitz).

External view of the necropolis after its discovery (A. Zerkowitz Archive).

Vista exterior de la Necròpolis abans de la remodelació museogràfica de l'any 2013 (R. Cornadó / Axiu MNAT).

Vista exterior de la Necrópolis antes de la remodelación museográfica del año 2013 (R. Cornadó / Archivo MNAT).

External view of the necropolis before the museographic reconstruction in 2013 (R. Cornadó / MNAT Archive).

Vista actual de l'àrea d'enterraments
(G. Jové / Axiu MNAT).

Vista actual del área de enterramientos
(G. Jové / Archivo MNAT).

Current view of the burials emplacement
(G. Jové / MNAT Archive).

Vista actual de l'àrea d'enterraments: estructures arquitectòniques suburbanes (1); via romana (2); àrea d'enterraments (3); museu (4); (G. Jové / Arxiu MNAT).

Vista actual del área de enterramientos: estructuras arquitectónicas suburbanas (1); vía romana (2); área de enterramientos (3); museo (4); (G. Jové / Archivo MNAT).

Current view of the burials emplacement: suburban architectural structures (1); Roman road (2); burials emplacement (3); museum (4); (G. Jové/ MNAT Archive).

Lauda sepulcral del segle V d'Ampel·li, amb la representació del corder místic i d'un crater florit, símbol de Crist com a font de vida eterna. Necròpolis Paleocristiana (R. Manent / Arxiu MNAT).

Lauda sepulcral del siglo V de Ampelio, con la representación del cordero místico y de una cratera florida, símbolo de Cristo como fuente de vida eterna. Necrópolis Paleocristiana (R. Manent / Archivo MNAT).

Tombstone of Ampelius, 5th century, with the representation of the Mystic Lamb and a flowery krater, symbol of Christ as source of eternal life. Paleo-Christian necropolis (R. Manent / MNAT Archive).

Lauda sepulcral del segle V del Bon Pastor. Necrópolis Paleocristiana (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Lauda sepulcral del siglo V del Buen Pastor. Necrópolis Paleocristiana (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Tombstone of the Good Sepherd, 5th century. Paleo-Christian necropolis (R. Cornadó / MNAT Archive).

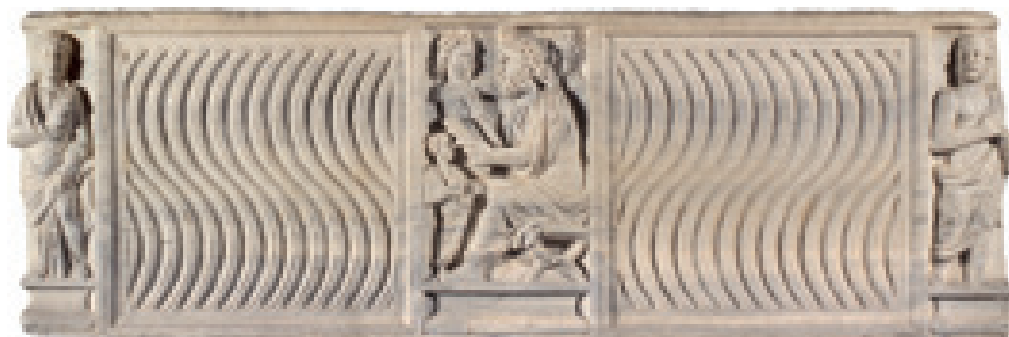

Sarcòfag dels lleons del segle III (Arxiu MNAT).

Sarcófago de los leones del siglo III (Archivo MNAT).

Sarcophagus of the lions, 3rd century (MNAT Archive).

Sarcòfag dit del pedagog del segle III
(A. Saludes / Arxiu MNAT).

*Sarcófago llamado del pedagogo del
siglo III (A. Saludes / Archivo MNAT).*

Sarcophagus called the pedagogue's,
3rd century (A. Saludes / MNAT Archive).

Sarcòfag anepígraf dels pans i els peixos de finals del segle III o inicis del segle IV (R. Cornado / Arxiu MNAT).

Sarcófago anepígrafo de los panes y los peces de finales del siglo III o inicios siglo IV (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Anepigraphic sarcophagus of the bread and fish, 3rd century or beginning of the 4th century (R. Cornadó / MNAT Archive).

Frontal de les orants del segle V. Necròpolis Paleocristiana (A. Saludes / Arxiu MNAT).

Frontal de las orantes del siglo V. Necrópolis Paleocristiana (A. Saludes / Archivo MNAT).

Frontal of The Orans, 5th century. Christian necropolis (A. Saludes / MNAT Archive).

Sarcòfag dels Apòstols del segle V. Necròpolis Paleocristiana (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Sarcófago de los Apóstoles del siglo V. Necrópolis Paleocristiana (R. Cornadó / Archivo MNAT).

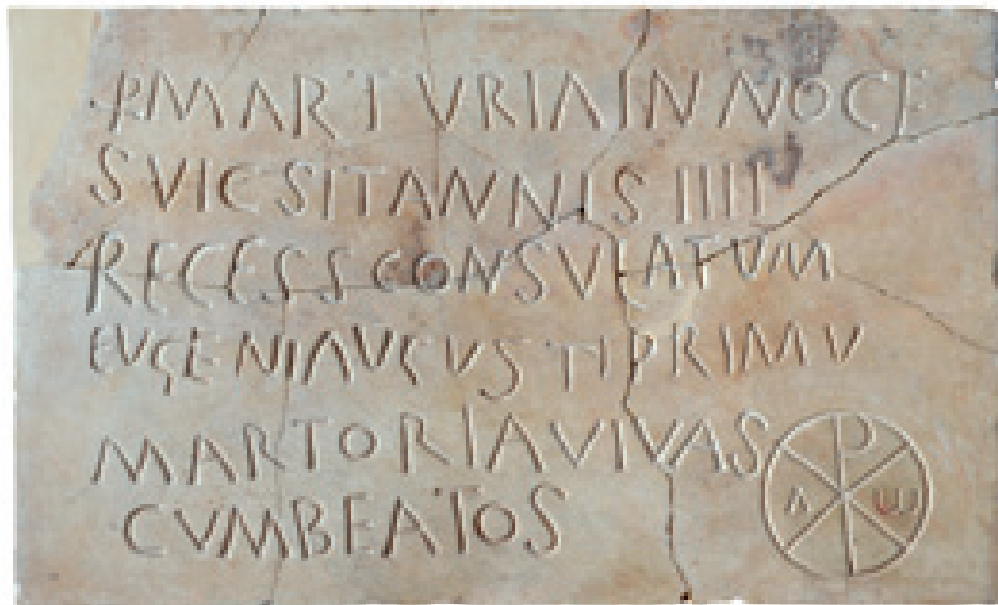
Sarcophagus of the Apostles, 5th century. Paleo-Christian necropolis (R. Cornadó / MNAT Archive).

Sivella visigòtica trobada a la Necròpolis. És un dels elements que determinen l'activitat del cementiri fins entrada l'època visigòtica (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Hebilla visigoda hallada en la Necrópolis. Es uno de los elementos que determinan la actividad del cementerio hasta entrada la época visigoda (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Visigoth buckle found in the necropolis. It is one of the elements that determine the activity in the cemetery until the Visigoth era (R. Cornadó / MNAT Archive).

Làpida funerària dedicada a la nena Martúria, morta l'any 393. Necròpolis Paleo-cristiana (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Lápida funeraria dedicada a la niña Marturia, muerta en el año 393. Necrópolis Paleocristiana (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Gravestone dedicated to Marturia, a girl who died in 393 AD, Paleo-Christian necropolis (R. Cornadó / MNAT Archive).

Nina d'ivori (s. III-IV dC) trobada en un enterrament infantil a la Necròpolis Paleocristiana com aixovar funerari (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Muñeca de marfil (s. III-IV d.C.) hallada en un enterramiento infantil en la Necrópolis Paleocristiana como ajuar funerario (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Doll made of ivory (3rd - 4th century), a burial offering found in an infant burial in the Paleo-Christian necropolis (R. Cornadó / MNAT Archive).

La basílica tenia tres naus amb una longitud d'entre 38 m i 39 m per 18,50 m d'amplada. El seu absis era semicircular. El temple també posseïa transsepte i un contraabsis als peus de la basílica que actuava com espai per albergar una tomba privilegiada. També, als peus del temple, devia existir un nàrtex (vestíbul) i al sud-est un baptisteri de planta quadrangular. Sota la pavimentació de la basílica es trobaven un gran nombre d'enterraments.

L'àmbit del santuari estava a l'interior de l'absis on s'ubicaria l'altar eucarístic sobre la sepultura dels màrtirs. A l'espai del transsepte devia existir una barana o cancell on, segons alguns investigadors, estaria situada una inscripció memorial dedicada als màrtirs i de la que conservem un fragment, trobat per l'arqueòleg Mn. Joan Serra Vilarró. Tanmateix, per les característiques de la peça, és més versemblant que l'esmentat fragment sigui part de l'ara de l'altar. Al costat nord de la basílica i a la capçalera, s'annexen diferents mausoleus funeraris. El del costat sud-est podria haver acomplert, també, funcions de sagristia. Altres construccions que s'adossen a la basílica podrien haver tingut funcions d'episcopi i hostatgeria per a peregrins.

Pensem que la basílica i el cementiri pertanyien i eren administrats per l'Església de Tàrraco i el seu bisbe. La seva perduració arribà fins a finals del segle VI o inicis del segle VII. Creiem, que en aquest moment, la seva funció de peregrinatge es desplaçà a la nova basílica construïda a l'amfiteatre i la funció catedralícia, a la nova basílica erigida a l'acròpoli de la ciutat.

9 BASÍLICA DE SAN FRUCTUOSO EN LA NECRÓPOLIS PALEOCRISTIANA

La basílica tenía tres naves con una longitud de entre 38 m y 39 m por 18,50 m de anchura. Su ábside era semicircular. El templo también poseía transepto y un contraábside a los pies de la basílica que actuaba como espacio para albergar una tumba privilegiada. También, a los pies del templo, debía existir un nártex (vestíbulo) y en el sureste un baptisterio de planta cuadrangular. Bajo la pavimentación de la basílica se hallaban un gran número de sepulturas.

El ámbito del santuario estaba en el interior del ábside donde se ubicaría el altar eucarístico sobre la sepultura de los mártires. En el espacio del transepto debería existir una baranda o cancel donde, según algunos investigadores, estaría situada una inscripción memorial dedicada a los mártires y de la que conservamos un fragmento, hallado por el arqueólogo Mn. Joan Serra Vilaró. Con todo, por las características de la pieza, es más lógico que, el fragmento en cuestión, forme parte del ara del altar. En el lado norte de la basílica y en la cabecera, se anexan diferentes mausoleos funerarios. El del lado sureste podría haber cumplido también funciones de sacristía. Otras construcciones que se adosan a la basílica podrían haber tenido funciones de episcopio y hospedería para peregrinos.

Pensamos que la basílica y el cementerio pertenecían y eran administrados por la Iglesia de Tarraco y su obispo. Su perduración llegó hasta finales del siglo VI o inicios del siglo VII. Creemos, que en este momento, su función de peregrinaje se desplazó a la nueva basílica construida en el anfiteatro y la función catedralicia, a la nueva basílica erigida en la acrópolis de la ciudad.

The basilica had three naves (about 38 m - 39 m length and 18,50 m wide) with a semicircular apse. The temple also had a transept and a counter- apse at the foot of the basilica that acted as a space for a privileged tomb. There was probably a narthex (anteroom) at the foot of the temple and a square baptistery in the south - eastern part. A lot of burials were located under the pavement of the basilica.

The sanctuary was located inside the chevet, where the Eucharistic altar would be located, above the sepulture of the martyrs. There may have been a banister or chancel in the area of the transept where, according to some researchers, a memorial inscription dedicated to the martyrs would be found. A fragment of this inscription, found by the archaeologist Mn. Joan Serra Vilaró, is kept. Still, because of its characteristics, this fragment is probably part of the altar stone. In the north and in the front of the basilica a set of funerary mausoleums can be found. The south-eastern corner is believed to have been a sacristy. Other adjacent structures could have been used as episcopate and as a shelter for pilgrims.

It is believed that the basilica and the cemetery were owned and managed by the Church of Tarraco and its bishop. It lasted until the end of the 6th century or the beginning of the 7th century, when its pilgrimage usage may have been relocated in the new basilica built in the amphitheatre and its Cathedral function may have been relocated in the new basilica built in the acropolis of the city.

Planta de la basílica de Sant Fructuós sobre foto aèria actual (Planimetria de Jordi López. Base cartogràfica propietat de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Composició UDG / ICAC).

Planta de la basílica de San Fructuoso sobre foto aérea actual (Planimetría de Jordi López. Base cartográfica propiedad del Instituto Cartográfico y Geológico de Cataluña. Composición UDG / ICAC).

Floor plant of the basilica of Saint Fructuosus in a current aerial photograph (planimetry by Jordi López. Cartographic basis property of the Cartographic and Geological Institute of Catalonia. Composition by UDG / ICAC).

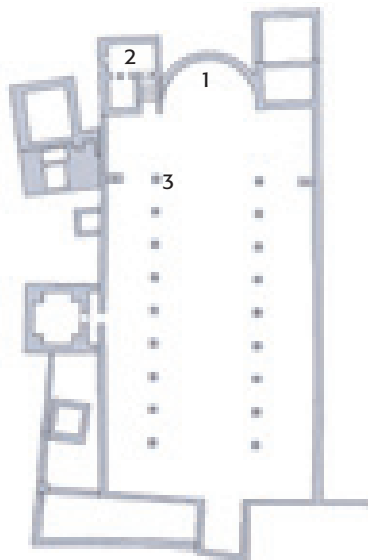

1

2

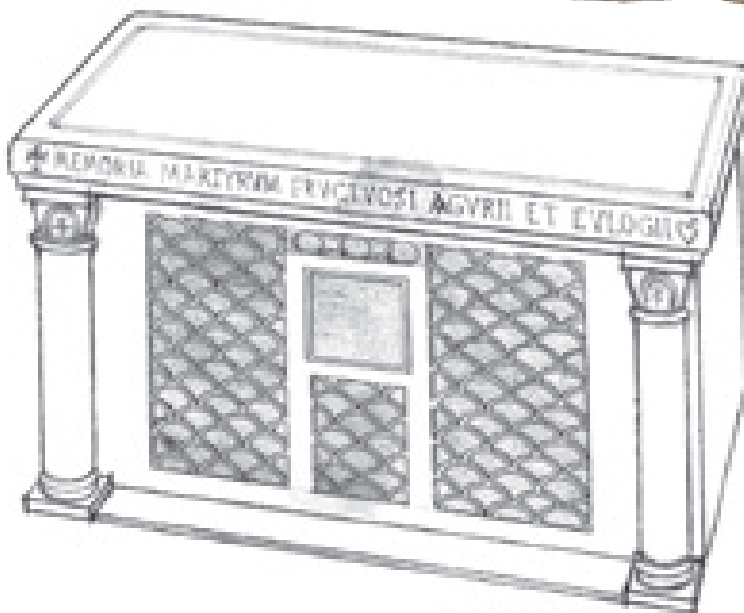
3

Ubicació de l'absis, de la sepultura número 40 (lauda d'Optimus) i de la cripta dels Arcs (Arxiu MNAT) i planimetria base de Jordi López.

Ubicación del ábside, de la sepultura número 40 (lauda de Optimus) y de la cripta de los Arcs (Archivo MNAT) y planimetría base de Jordi López.

Location of the apse, of the 40th grave (Optimus grave), and of the crypts of the Arches (MNAT Archive) and planimetry basis by Jordi López.

Fragment d'inscripció memorial (s. V-VI), dedicada als protomàrtirs tarraconenses: [Memoria (?) Fru]ctuosi Aufguri et Eulogii] (R. Cornadó / Arxiu MNAT) i restitució ideal segons Andreu Muñoz, basat en Mn. Serra Vilaró (dibuix de Josep M. Brull). En trama les úniques evidències trobades.

Fragmento de inscripción memorial (s. V-VI), dedicada a los protomártires tarraconenses: [Memoria (?) Fru]ctuosi Aufguri et Eulogii] (R. Cornadó / Archivo MNAT) y restitución ideal según Andreu Muñoz, basado en Mn. Serra Vilaró (dibujo Josep M. Brull). En trama las únicas evidencias halladas.

Fragment of a memorial inscription (5th - 6th century), dedicated to the protomartyrs of Tarraco: [Memoria (?) Fru]ctuosi Aufguri et Eulogii] (R. Cornadó / MNAT Archive), and ideal restoration according to Andreu Muñoz, based in Mn. Serra Vilaró (drawing by Josep M. Brull). The only evidences found are halftone printed.

Restitució ideal de l'interior de la basílica de Sant Fructuós a la Necròpolis en el segle VI segons Andreu Muñoz (dibuix de Josep M. Brull).

Restitución ideal del interior de la basílica de San Fructuoso en la Necrópolis en el siglo VI según Andreu Muñoz (dibujo de Josep M. Brull).

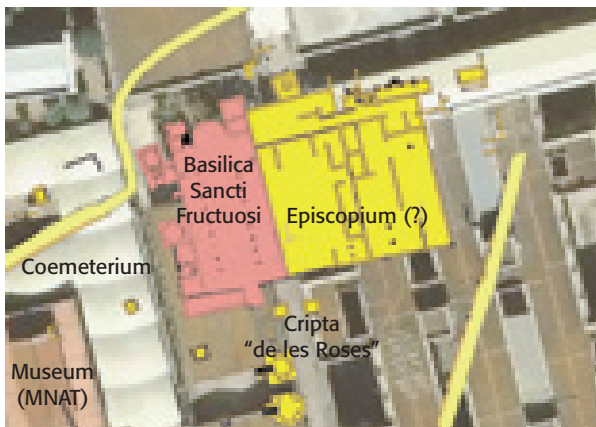
Ideal restoration of the interior of the basilica of Saint Fructuosus in the necropolis in the 6th century, according to Andreu Muñoz (drawing by Josep M. Brull).

La cripta de les Roses (Anxiu J. M. Brull) i la seva ubicació sobre base cartogràfica de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya i planimetria PAT 2007.

La cripta de las Rosas (Archivo J. M. Brull) y su ubicación sobre base cartográfica del Instituto Cartográfico y Geológico de Cataluña y planimetría PAT 2007.

Crypt of las Rosas (J. M. Brull Archive) and its location on a cartographic basis property of the Cartographic and Geological Institute of Catalonia, planimetry PAT 2007.

10 LA BASÍLICA FUNERÀRIA DE LA BEATA *THECLA*

Situada a menys de 200 metres de la basílica de Sant Fructuós, data de la primera meitat del segle V. La basílica, orientada a l'est, és un edifici de tres naus i transsepte, amb absis i espai funerari als peus. També està precedida per un atri amb estances perimetrals. Les seves mesures són de 24 m x 15,20 m (basílica) i de 20,75 m x 17,50 m (atri). Presenta un absis quadrangular en el que es trobaria una taula d'altar i al que se li afegeixen una sagristia i una dependència per a la conservació dels objectes de culte.

A l'interior del conjunt s'han pogut documentar unes 160 sepultures. Els cadàvers exhumats són, principalment, adults i pertanyen als dos sexes. La tipologia de les sepultures és variada però senzilla, i no tenen cap tipus de senyalització. Una làpida trobada durant les intervencions arqueològiques documenta l'enterrament d'una beata anomenada *Thecla*, verge consagrada a Crist, d'origen egipci que va morir als 77 anys. La basílica va perdurar fins a finals del segle V dC.

Desconeixem qui va ser el promotor d'aquesta basílica i si aquesta formava part d'un monestir com s'ha arribat a suggerir. Es planteja la doble possibilitat que fos obra d'un *dominus* que va fer donació del temple i les seves propietats a una comunitat eclesial.

10 BASÍLICA FUNERARIA DE LA BEATA *THECLA*

Situada a menos de 200 metros de la basílica de San Fructuoso, data de la primera mitad del siglo V. La basílica, orientada al este, es un edificio de tres naves y transepto, con ábside y espacio funerario a los pies. También está precedida por un atrio con estancias perimetrales. Sus dimensiones son de 24 m x 15,20 m (basílica) y de 20,75 m x 17,50 m (atrio). Presenta un ábside cuadrangular en el que se encontraría el altar y al que se le añaden una sacristía y una dependencia para la conservación de los objetos de culto.

En el interior del conjunto se han podido documentar unas 160 sepulturas. Los cadáveres exhumados son, principalmente, adultos y pertenecen a los dos sexos. La tipología de las sepulturas es variada pero sencilla, y no tienen ningún tipo de señalización. Una lápida hallada durante las intervenciones arqueológicas documenta la tumba de una beata llamada *Thecla*, virgen consagrada a Cristo, de origen egipcio, que murió a los 77 años. La basílica perduró hasta finales del siglo V d.C.

Desconocemos quién fue el promotor de esta basílica y si este formaba parte de un monasterio como se ha llegado a sugerir. Se plantea la doble posibilidad que fuera obra de un *dominus* que hizo donación del templo y sus propiedades a una comunidad eclesial.

10 THE FUNERARY BASILICA OF THE BEATIFIED *THECLA*

Located fewer than 200 metres from the basilica of Saint Fructuosus and dated to the first half of the 5th century, the east-facing basilica is a building with three naves and a transept with an apse and a funerary space at its foot. It is fronted by an atrium with chambers around its perimeter. Its dimensions are 24 m x 15,20 m (basilica) and 20,75 m x 17,50 m (atrium). It features a square apse with an altar, a sacristy and a room for storing religious articles annexed to it.

A hundred and sixty graves have been documented inside the complex. The exhumed cadavers are primarily adults and of both sexes. The graves vary widely in terms of type, but they are all very simple and none of them are marked in any way. A tombstone found during archaeological work documents the grave of beatified *Thecla*, a consecrated virgin of Egyptian origin who died at the age. The basilica lasted until the end of the 5th century AD.

The principal of this basilica remains unknown, though it is suggested that he was part of a monastery. There is a double possibility that a *dominus* donated the temple and its properties to a church community.

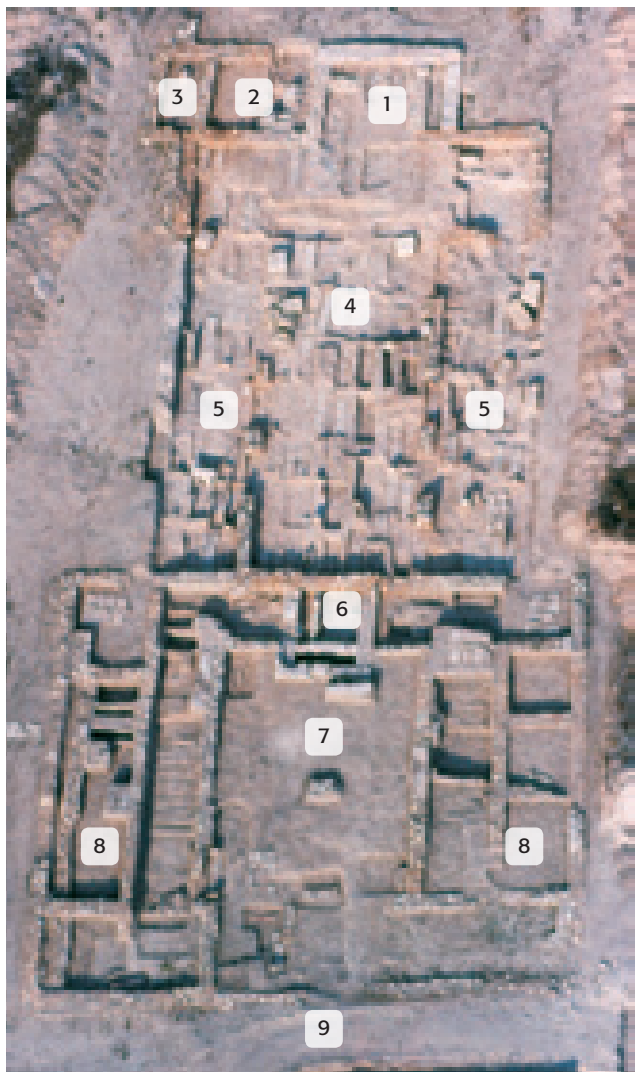

Planta de la basílica de la beata *Thecla* i entorn sobre foto aèria actual (Planimetria de J. M. Macias *et alii* 2007. Base cartogràfica propietat de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Composició UDG / ICAC). Basílica (1); vil·la (2); dependències agrícoles i industrials (3); dipòsit (4); via (5).

Planta de la basílica de la beata Thecla y entorno sobre foto aérea actual (Planimetría de J. M. Macias et alii 2007. Base cartográfica propiedad del Instituto Cartográfico y Geológico de Cataluña. Composición UDG / ICAC). Basílica (1); villa (2); dependencias agrícolas e industriales (3); depósito (4); vía (5).

Ground floor of the basilica of the bea-tified *Thecla* and its surroundings in a current aerial photography (planimetry by J. M. Macias *et alii* 2007. Cartographic basis property of the Cartographic and Geological Institute of Catalonia. Composition UDG / ICAC). Basilica (1); villa (2); agricultural and industrial dependencies (3); deposit (4); road (5).

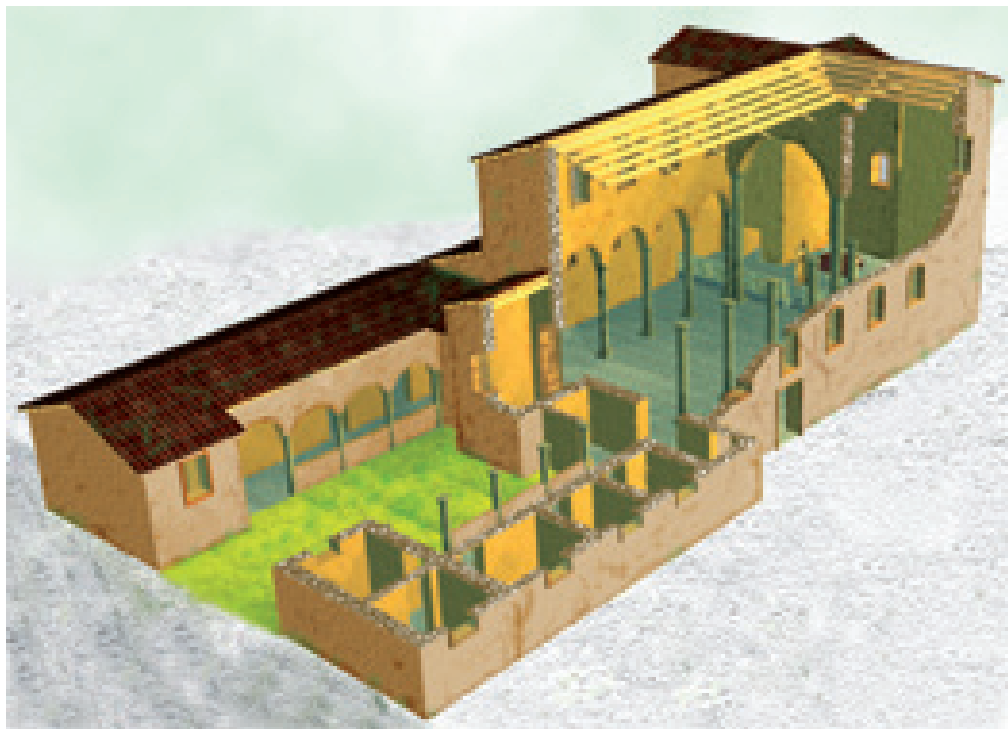

Vista aèria de la basílica de la beata *Thecla* (A. Rifà) i restitució ideal segons Jordi López (Josep M. Pucho / ICAC). Espai de l'altar (1); sagristies (2-3); nau central amb enterraments (4); nau lateral amb enterraments (5); espai funerari privilegiat (6); atri (7); dependències (8); via romana (9).

Vista aérea de la basílica de la beata Thecla (A. Rifà) y restitución ideal según Jordi López (Josep M. Pucho / ICAC). Espacio del altar (1); sacristías (2-3); nave central con enterramientos (4); nave lateral con enterramientos (5); espacio funerario privilegiado (6); atrio (7); dependencias (8); vía romana (9).

Aerial view of the basilica of beatified *Thecla* (A. Rifà) and ideal restoration according to Jordi López (Josep M. Pucho/ ICAC). Altar space (1); sacristies (2-3); central nave with burials (4); lateral nave with burials (5); privileged burial space (6); atrium (7); rooms (8); Roman road (9).

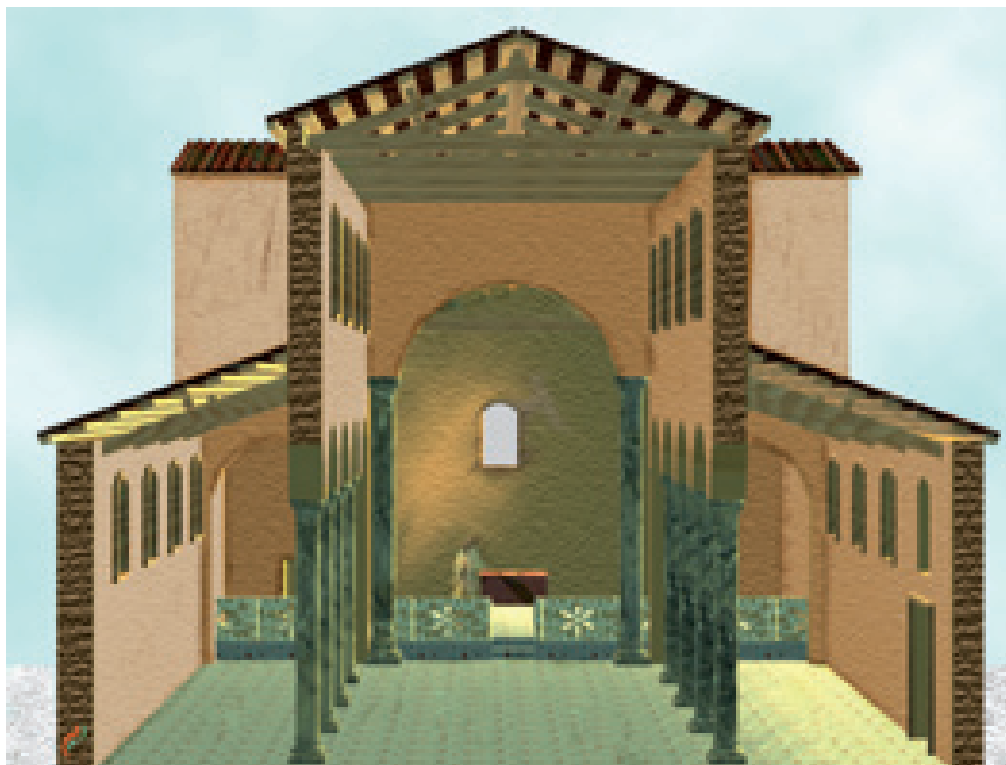

Reconstrucció ideal de la basílica segons Jordi López (infografia de Josep M. Puche).

Reconstrucción ideal de la basílica según Jordi López (infografía de Josep M. Puche).

Ideal restoration of the basilica according to Jordi López (infographic by Josep M. Puche).

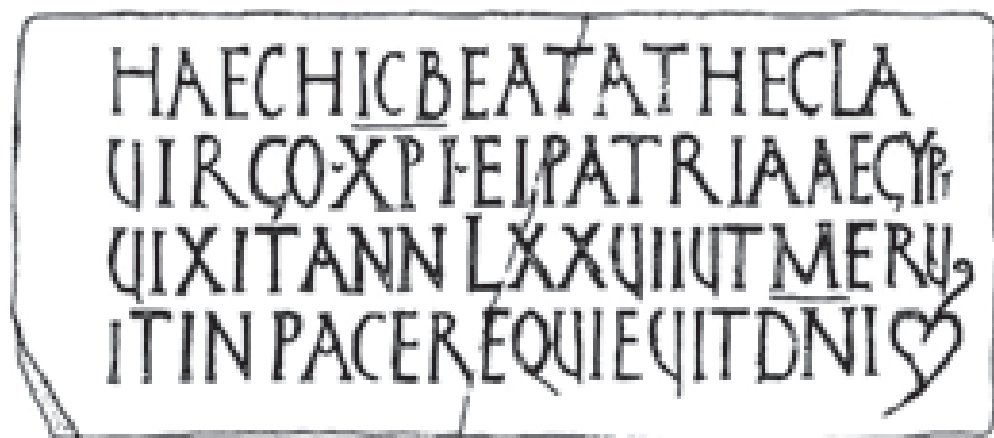

Reconstrucció ideal de la basílica segons Jordi López (infografia de Josep M. Puche).

Reconstrucción ideal de la basílica según Jordi López (infografía de Josep M. Puche).

Ideal restoration of the basilica according to Jordi López (infographic by Josep M. Puche).

Epígraf de la Beata Thecla. Segle V dC
(Jordi López).

Epígrafe de la Beata Thecla. Siglo V d.C.
(Jordi López).

Epigraph of beatified Thecla, 5th century
(Jordi López).

11 CONJUNT TARDOROMÀ DE CENTCELLES

Entre les estructures de la vil·la romana de Centelles, a 6 km de Tàrraco, direcció Ilerda (Lleida), es documenta una gran sala de planta circular (amb quatre fornícules) rematada per una cúpula decorada amb mosaics paleocristians (s. IV-V dC). És una de les mostres més impressionants de l'art paleocristià hispànic.

El seu esquema compositiu bàsic està format per tres franges concèntriques i un medalló zenital. A la franja inferior apareixen escenes de cacera de cérvols, en les que participa el *dominus* de la vil·la i els seus convidats. A la següent s'inscriuen escenes bíbliques salvífiques. A la superior, s'alternen quatre escenes de personatges entronitzats, no identificats, amb quatre escenes amb les personificacions de les estacions de l'any. Del medalló zenital només es conserven dos rostres. Molt probablement, tant el tema de la cacera com el de les estacions participen d'una significació escatològica cristiana.

El tambor de la cúpula estava estucat i decorat amb pintures. Encara s'aprecien alguns motius com un grup de cases, un bust d'una dona jove, antílops i temes geomètrics.

Desconeixem la titularitat i funcionalitat de la construcció. Alguns investigadors la identifiquen com un gran mausoleu, altres com una gran sala de recepció de la vil·la i altres com un edifici de culte cristià. Una nova teoria proposa que formava part de la caserna del general Asteri que, l'any 420, va establir les seves tropes a Tàrraco. Sigui com sigui no hi ha dubte que el comitent fou un personatge cristià, ric i il·lustrat que s'interessà per desplegar un projecte iconogràfic revestit d'una gran subtileza teològica.

11 CONJUNTO TARDORROMANO DE CENTCELLES

Entre las estructuras de la villa romana de Centcelles, a 6 km de Tarraco, dirección Ilerda (Lleida), se documenta una gran sala de planta circular (con cuatro hornacinas) rematada por una cúpula decorada con mosaicos paleocristianos (s. IV-V d.C.). Es una de las muestras más impresionantes del arte paleocristiano hispánico.

Su esquema compositivo básico está formado por tres franjas concéntricas y un medallón cenital. En la franja inferior aparecen escenas de cacería de venados, en las que participa el *dominus* de la villa y sus invitados. En la siguiente se inscriben escenas bíblicas salvíficas. En la superior, se alternan cuatro escenas de personajes entronizados, no identificados, con cuatro escenas con las personificaciones de las estaciones del año. Del medallón cenital sólo se conservan dos rostros. Muy probablemente, tanto el tema de la cacería como el de las estaciones también participan de una significación escatológica cristiana.

El tambor de la cúpula estaba estucado y decorado con pinturas. Todavía se aprecian algunos motivos como un grupo de casas, un busto de una mujer joven, antílopes y temas geométricos.

Desconocemos la titularidad y funcionalidad de la construcción. Algunos investigadores la identifican como un gran mausoleo, otros como una gran sala de recepción de la villa y otros como un edificio de culto cristiano. Una nueva teoría propone que formaba parte del cuartel del general Asterio que, en el año 420, estableció sus tropas en Tarraco. Sea como fuere, no hay duda que el comitente fue un personaje cristiano, rico e ilustrado que se interesó por desplegar un proyecto iconográfico revestido de una gran sutileza teológica.

11 THE LATE ROMAN COMPLEX OF CENTCELLES

Among the structures of the Roman villa of Centcelles, located six kilometres outside of Tarraco, in the direction of Ilerda (Lleida), a large circular- shaped room (with four niches) topped by a dome decorated in Paleo-Christian mosaics (4th to 5th century AD) is documented. It is one of the most impressive examples of Hispanic early Christian art.

Its compositional design is made up of three concentric bands and a zenithal medallion. Deer hunting scenes appear in the lowest band, where we can see the *dominus* of the villa and his guests. The next depicts “salvation” scenes from the Bible. In the top band, four scenes of unidentified enthroned figures alternate with four scenes personifying the seasons. Only two faces of the zenithal medallion remain. Both hunting and season themes probably have a Christian eschatological meaning.

The drum of the dome was coated and decorated with paintings. Some motifs are still visible, for instance, a group of houses, a young woman’s bust, antelopes and geometric patterns.

The ownership and function of the structure are unknown. Some researchers have identified it as a large mausoleum, others as a large reception room for the villa, and still others have suggested that it was a building for Christian worship. A new theory proposes that it was part of the barracks of General Asterius, who in the year 420 quartered his troops in Tarraco. Be that as it may, the principal certainly was a rich, erudite Christian who undertook an iconographic work covered with a great theological subtlety.

Vista exterior del conjunt de Centelles
(Arxiu MNAT).

*Vista exterior del conjunto de Centelles
(Archivo MNAT).*

External view of the complex of Centelles (MNAT Archive).

Vista interior de la sala de planta central (R. Cornadó / Axiu MNAT).

Vista interior de la sala de planta central (R. Cornadó / Archivo MNAT).

Interior view of the main floor room (R. Cornadó / MNAT Archive).

LOCALITZACIÓ DE LES ESCENES DE LA CÚPULA

1. Escena de cacera.
2. Escena no conservada.
3. Adam i Eva (?).
4. Daniel a la fossa dels lleons.
5. Sacrifici d'Isaac (?).
6. Petició de la mà de Rebeca per a Isaac o Tobies i Rafael (?).
7. Jonàs sota la carabassera.
8. Jonàs al ventre del monstre marí (?).
9. Jonàs llançat a la mar.
10. Representació del Bon Pastor.
11. Arca de Noè.
12. Els tres joves negant-se a adorar l'estàtua de Nabucodonosor o els tres Mags davant Herodes.
13. La resurrecció de Llätzer.
14. Els tres joves al forn de Babilònia.
- 15-17. Escenes no conservades.
- 18-21. Personatges entronitzats.
- 22-25. Figuracions de les estacions, tardor (22); primavera (24).
26. Dos rostres indeterminats.

LOCALIZACIÓN DE LAS ESCENAS DE LA CÚPULA

1. *Escena de cacería.*
2. *Escena no conservada.*
3. *Adán y Eva (?).*
4. *Daniel en la fosa de los leones.*
5. *Sacrificio de Isaac (?).*
6. *Petición de la mano de Rebeca para Isaac o Tobías y Rafael (?).*
7. *Jonás bajo la calabacera.*
8. *Jonás en el vientre del monstruo marino (?).*
9. *Jonás lanzado al mar.*
10. *Representación del Buen Pastor.*
11. *Arca de Noé.*
12. *Los tres jóvenes negándose adorar la estatua de Nabucodonosor o los tres Magos ante Herodes.*
13. *La resurrección de Lázaro.*
14. *Los tres jóvenes en el horno de Babilonia.*
- 15-17. *Escenas no conservadas.*
- 18-21. *Personajes entronizados.*
- 22-25. *Figuraciones de las estaciones, otoño (22); primavera (24).*
26. *Dos rostros indeterminados.*

LOCATION OF THE SCENES IN THE DOME

1. Hunting scene.
2. Scene not preserved.
3. Adam and Eve (?).
4. Daniel in the lions' den.
5. Sacrifice of Isaac (?).
6. Isaac or Tobias and Raphael proposing to Rebecca (?).
7. Jonah under the pumpkin plant.
8. Jonah in the belly of the sea monster (?).
9. Jonah thrown into the sea.
10. Representation of the Good Shepherd.
11. Noah's Ark.
12. The three young men refusing to worship the statue of Nebuchadnezzar or the three Magi before Herod.
13. The resurrection of Lazarus.
14. The three young men at the furnace of Babylon.
- 15-17. Scenes not preserved.
- 18-21. Enthroned figures.
- 22-25. Personifications of seasons, Autumn (22); Spring (24).
26. Two abstract faces.

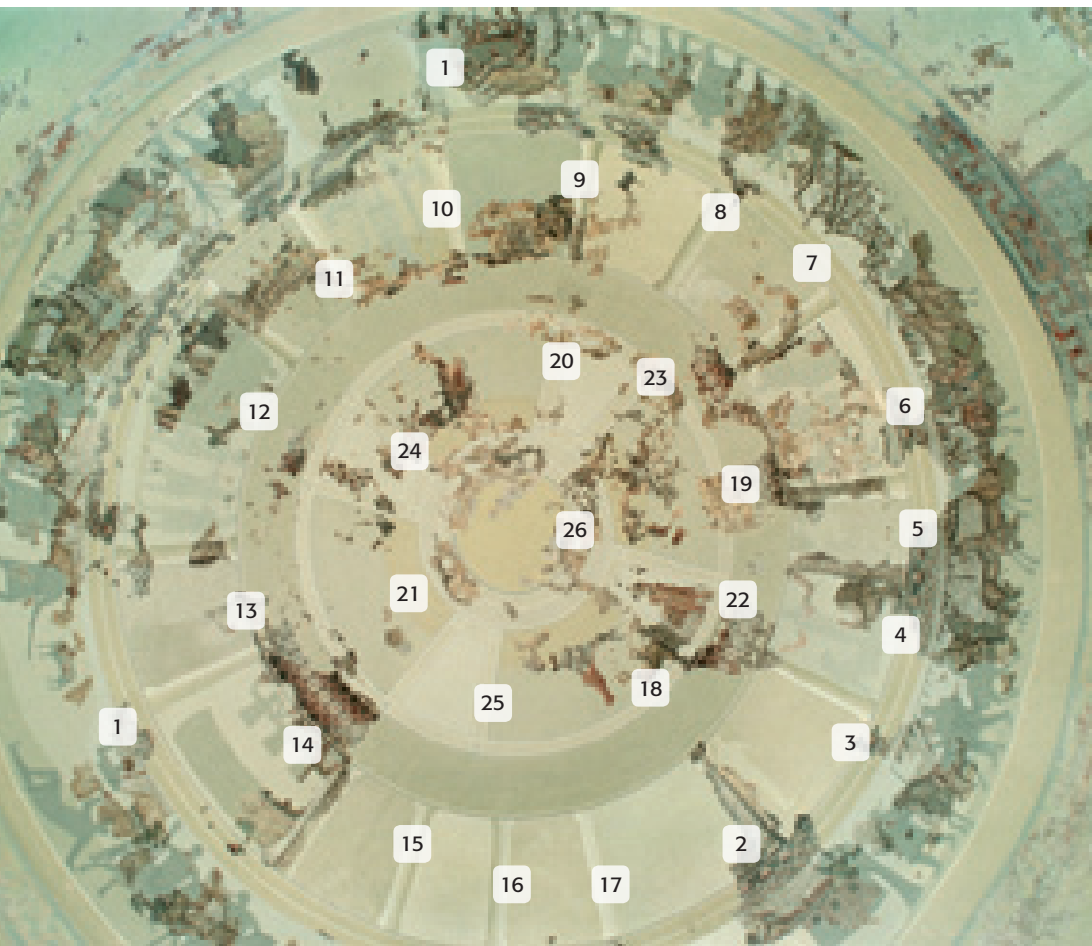

Foto base:
R. Cornadó / Axiu MNAT.

Foto base:
R. Cornadó / Archivo MNAT.

Original picture:
R. Cornadó / MNAT Archive.

Detall d'una escena de cacera (R. Cornadó / Arxiu MNAT).

Detalle de una escena de cacería
(R. Cornadó / Archivo MNAT).

Detail of a hunting scene (R. Cornadó / MNAT Archive).

Escena del profeta Daniel a la fossa dels lleons (A. Saludes / Arxiu MNAT).

Escena del profeta Daniel en la fosa de los leones (A. Saludes / Archivo MNAT).

Scene of prophet Daniel in the lions' den. (A. Saludes / MNAT Archive).

Detall de l'escena del profeta Jonàs
llançat al mar (A. Saludes / Arxiu MNAT).

*Detalle de la escena del profeta Jonás
lanzado al mar (A. Saludes / Archivo
MNAT).*

Detail of the scene of prophet Jonah
thrown into the sea (A. Saludes / MNAT
Archive).

Detall dels Tres hebreus en el forn de Babilònia (A. Saludes / Arxiu MNAT).

Detalle de los Tres hebreos en el horno de Babilonia (A. Saludes / Archivo MNAT).

Detail of the three young men at the furnace of Babylon (A. Saludes / MNAT Archive).

Detall de la Tardor
(Anxiu ACSF).

Detalle del Otoño
(Archivo ACSF).

Detail of the Autumn
(ACSF Archive).

12 L'ESGLÉSIA DE TÀRRACO EN ÈPOCA VISIGÒTICA

L'any 475 es va produir la incorporació de la Tarraconense al regne visigòtic de Tolosa, i l'any 476 la fi de l'Imperi romà d'Occident. L'Església de Tàrraco va viure sense traumes aquesta transició històrica, tot i que l'Estat visigot professava l'arrianisme. Es va reforçar l'autoritat metropolitana del bisbe, les relacions amb Roma i es va intensificar la dinamització de l'activitat conciliar. L'Església va desenvolupar, a partir del segle VI, importants projectes constructius com un nou complex episcopal i catedralici i la basílica de l'amfiteatre.

L'any 585 sant Hermenegild va ser martiritzat a Tarragona. Convertit al catolicisme es va negar a rebre la comunió de mans d'un bisbe arrià. El seu pare, el rei Leovigild, va manar que el degollessin. L'any 589, es va produir la conversió al catolicisme del seu germà, el rei Recared, i de la noblesa visigòtica.

Durant el segle VII Tàrraco continuarà sent una important ciutat, tot i la progressiva pèrdua de la seva influència eclesiàstica. A inicis del segle VIII, amb la incursió àrab i berber, la ciutat entrarà en un procés de decadència i abandonament del que coneixem molt poca cosa. Encara és un misteri com va evolucionar la vida de la ciutat entre els segles VIII i XI. S'hipotetitza que l'últim prelat de la Tarragona visigòtica va ser sant Pròsper que va partir de la ciutat, a inicis del segle VIII, per mar, emportant-se el tresor, els llibres litúrgics de l'Església metropolitana i les relíquies dels màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi. D'aquesta manera va trobar refugi a la Ligúria italiana. Actualment a l'abadia de San Fruttuoso di Capodimonte, a prop de Gènova, es troba el dipòsit de relíquies més gran dels màrtirs tarraconenses. L'esmentada abadia està documentada des del segle X. Al segle XII Tarragona experimentarà, de manera efectiva, la seva restauració eclesiàstica i urbanística.

12 IGLESIA DE TARRACO EN ÉPOCA VISIGÓTICA

En el año 475 se produjo la incorporación de la Tarraconense al reino visigótico de Tolosa, y en el año 476 el fin del Imperio romano de Occidente. La Iglesia de Tarraco vivió sin traumas esta transición histórica, aunque el Estado visigodo profesaba el arrianismo. Se reforzó la autoridad metropolitana del obispo, las relaciones con Roma y se intensificó la dinamización de la actividad conciliar. La Iglesia desarrolló, a partir del siglo VI, importantes proyectos constructivos como un nuevo complejo episcopal y catedralicio en la acrópolis de la ciudad (zona de la actual Catedral) y la basílica del anfiteatro.

En el año 585 san Hermenegildo fue martirizado en Tarragona. Convertido al catolicismo se negó a recibir la comunión de manos de un obispo arriano. Su padre, el rey Leovigildo, mandó que lo degollaran. En el año 589, se produjo la conversión al catolicismo de su hermano, el rey Recaredo, y de la nobleza visigótica.

Durante el siglo VII Tarraco continuará siendo una importante ciudad, a pesar de la progresiva pérdida de su influencia eclesiástica. A inicios del siglo VIII, con la incursión arabeberber, la ciudad entrará en un proceso de decadencia y abandono del que conocemos muy poca cosa. Todavía es un misterio cómo evolucionó la vida de la ciudad entre los siglos VIII y XI. Se hipotetiza que el último prelado de la Tarragona visigótica fue san Próspero que partió de la ciudad, a inicios del siglo VIII, por mar, llevándose el tesoro, los libros litúrgicos de la Iglesia metropolitana y las reliquias de los mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio. De esta manera encontró refugio en la Liguria italiana. Actualmente en la abadía de San Fruttuoso di Capodimonte, cerca de Génova, se encuentra el depósito de reliquias más grande de los mártires tarraconenses. Dicha abadía está documentada desde el siglo X. En el siglo XII Tarragona experimentará, de manera efectiva, su restauración eclesiástica y urbanística.

12 THE CHURCH IN TARRACO: THE VISIGOTH ERA

In the year 475 Hispania Tarraconensis became part of the Visigothic Kingdom of Toulouse and the year 476 saw the end of the Western Roman Empire. The church in Tarraco survived this historic transition unscathed, despite the fact that the Visigoths were Arianists. During this time the figure of the bishop, metropolitan authority, and the relations with Rome grew stronger and council activity was revitalised. From the 6th century the Church took on substantial construction projects such as a new cathedral and episcopal complex in the city's acropolis (where the Cathedral stands nowadays), as well as the basilica of the amphitheatre.

In 585 Saint Hermenegild was martyred in Tarragona. As a Catholic convert, he refused to receive communion from the hands of an Arian bishop. His father, King Leovigild, ordered him beheaded. In 589 his brother, King Reccared, converted to Catholicism, and so did the Visigoth nobility.

Tarraco continued to be an important city throughout the 7th century, despite its gradual loss of influence with the Church. With the Arab-Berber incursion at the beginning of the 8th century, the city started a process of decay and neglect, although we know very little about it. How did life in the city evolved between the 8th and the 11th century is still a mystery. It is hypothesized that the last prelate of the Visigoth Tarraco, Prosperus, left the city by sea, in the beginning of the 8th century, and took with him the treasure: the metropolitan Church's liturgical books and the relics of the martyrs Fructuosus, Augurius and Eulogius. And thus he found refuge in Liguria, Italy. The biggest deposit of relics of Tarragona's martyrs can be found nowadays in the abbey of San Fruttuoso di Capodimonte, near Genoa. The abbey is documented from the 10th century. The 12th century saw the effective ecclesiastic and urban restoration of Tarragona.

Urna funerària medieval a l'absis de la Catedral amb les restes del bisbe de Tarragona, Cebrià (de finals del s. VII). L'epitafi podria ser una còpia del text de la làpida visigoda original (Josep M. Macias).

Urna funeraria medieval en el ábside de la Catedral con los restos del obispo de Tarragona, Cipriano (de finales del s. VII). El epitafio podría ser una copia del texto de la lápida visigoda original (Josep M. Macias).

Medieval funerary urn in Tarragona's Cathedral apse, containing the remains of Cyprian, Bishop of Tarragona (end of the 7th century). The epitaph could be a copy of text of the original Visigoth tombstone (Josep M. Macias).

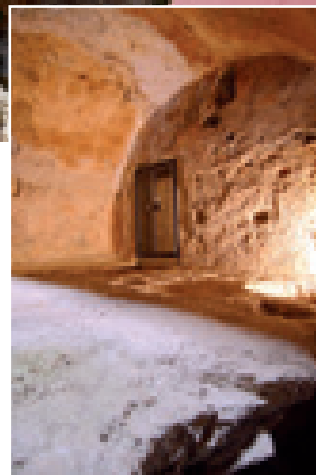

Fragment de làpida funerària paleocristiana (s. IV-V) reutilitzada com a part d'un cancell visigòtic (s. VI-VII). Podria formar part de la Catedral visigòtica. Museu Bíblic Tarraconense (Arxiu MBT).

Fragmento de lápida funeraria paleocristiana (s. IV-V) reutilizada como parte de un cancel visigótico (s. VI-VII). Podría haber pertenecido a la Catedral visigótica. Museo Bíblico Tarraconense (Archivo MBT).

Fragment of a Paleo-Christian tombstone (4th - 5th century), reused as a part of a Visigoth chancel (6th - 7th century). It could have belonged to the Visigoth Cathedral. Biblical Museum of Tarragona (MBT Archive).

A la Part Alta de Tarragona es poden veure restes d'època tardorromana o visigòtica com una gran cisterna a la catedral de Tarragona (Quim Vendrell), al costat del refectori dels canonges, o restes d'edificacions en el solar de Ca la Garsa sota una construcció medieval (Plaça dels Àngels); (Josep M. Macias).

En la Parte Alta se pueden ver restos de época tardorromana o visigótica como una gran cisterna en la catedral de Tarragona (Quim Vendrell), al lado del refectorio de los canónigos o restos de edificación en el solar de Ca la Garsa bajo una construcción medieval (Plaza de los Ángeles); (Josep M. Macias).

In the old town of Tarragona remains from the late Roman or Visigoth period are found. For instance, a big tank in the cathedral (Quim Vendrell), next to the refectory of the canons, or remains of a building in the site of Ca la Garsa, under a medieval construction (Plaza de los Angeles); (Josep M. Macias).

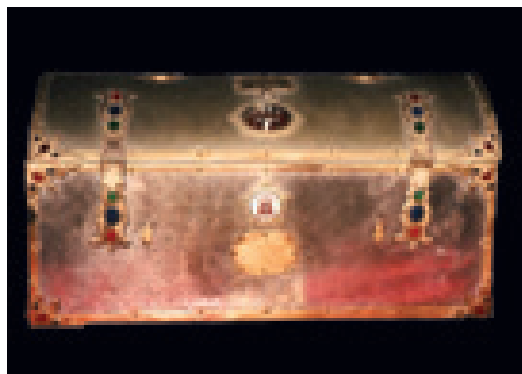

Abadia de Sant Fruttuoso di Capodimonte
(Ligúria italiana); (Arxiu ACSF).

Abadía de San Fruttuoso di Capodimonte
(Liguria italiana); (Archivo ACSF).

Abbey of San Fruttuoso di Capodimonte
(Italian Liguria); (ACSF Archive).

Reliquiaris dels màrtirs Frutuós, Auguri i Eulogi a l'Abadia de San Fruttuoso di Capodimonte. El primer data del segle XIII i aprofita un ara romana. El segon custodia, a l'actualitat, el més gran dipòsit de relíquies dels Sants tarraconenses (A. Muñoz).

Relicarios de los mártires Frutuoso, Augurio y Eulogio en la Abadía de San Fruttuoso di Capodimonte. El primero data del siglo XIII y aprovecha un ara romana. El segundo custodia, en la actualidad, el depósito más grande de reliquias de los Santos tarraconenses (A. Muñoz).

Reliquaries from the martyrs Fructuosus, Augurius and Eulogius in the Abbey of San Fruttuoso di Capodimonte. The first one is from the 13th century, and uses a Roman altar stone. The second one keeps nowadays the biggest deposit of relics of the Saints of Tarragona (A. Muñoz).

Tarragona, durant l'època visigòtica, va ser impulsora d'una escola eucològica (litúrgica) que va influir decididament en la formació i codificació del ritu litúrgic hispànic. Una mostra d'aquesta realitat la tenim en el *Liber Orationum Festivus* conservat a la Biblioteca Capitular de Verona, a Itàlia. L'arqueòleg Mn. Joan Serra Vilaró, hipotetitzà que aquest còdex havia arribat a Itàlia de la mà del bisbe sant Pròsper en la seva fugida de la ciutat, a inicis del segle VIII, donada la imminent arribada de l'exèrcit àrab i berber. Cal anotar però que no tenim evidències absolutes per demostrar la identificació de sant Pròsper com a bisbe de Tarragona. En qualsevol cas hem d'acceptar que el document hauria arribat a Itàlia, entre finals del segle VIII i inicis del segle IX, com a conseqüència del desplaçament de clergues o religiosos de Tarragona davant el perill d'islamització del territori.

El *Liber Orationum Festivus* es considera que és la versió d'un arquetip comú a totes les Esglésies hispàniques. Sant Julià, bisbe de Toledo, va fer una revisió entorn l'any 680. Devia estar en ús a l'Església de Tàrraco, a la fi del segle VII. El text litúrgic estava acompanyat de rúbriques i anotacions que explicitaven com i on s'havien de realitzar les cerimònies. Dues d'aquestes rúbriques indiquen dues processons que es realitzaven a Tarragona durant la *dominica in carnes tollendas*. Així, els fidels sabien que l'endemà, dilluns, s'iniciava la Quaresma. Aquestes rúbriques ens assenyalen algunes advocacions de temples que hi havia a Tarragona com Santa Jerusalem, Sant Frutuós i Sant Pere.

Tarragona, durante la época visigótica, fue impulsora de una escuela eucológica (litúrgica) que influyó decididamente en la formación y codificación del rito litúrgico hispánico. Una muestra de esta realidad la tenemos en el *Liber Orationum Festivus* conservado en la Biblioteca Capitulare de Verona, en Italia. El arqueólogo Mn. Joan Serra Vilaró, hipotetizó que este códice había llegado a Italia de la mano del obispo san Próspero en su huida de la ciudad, a inicios del siglo VIII, dada la inminente llegada del ejército arabeberber. Con todo es necesario anotar que no tenemos evidencias absolutas para demostrar la identificación de san Próspero como obispo de Tarragona. En cualquier caso debemos aceptar que el documento habría llegado a Italia, entre finales del siglo VIII e inicios del siglo IX, como consecuencia del desplazamiento de clérigos o religiosos de Tarragona ante el peligro de islamización del territorio.

El *Liber Orationum Festivus* se considera que es la versión de un arquetipo común en todas las Iglesias hispánicas. San Julián, obispo de Toledo, hizo una revisión en torno al año 680. Debió estar en uso en la Iglesia de Tarraco, a finales del siglo VII. El texto litúrgico estaba acompañado de rúbricas y anotaciones que explicitaban cómo y dónde se tenían que realizar las ceremonias. Dos de estas rúbricas indican dos procesiones que se realizaban en Tarragona durante la *dominica in carnes tollendas*. Así, los fieles sabían que al día siguiente, lunes, se iniciaba la Cuaresma. Estas rúbricas nos señalan algunas advocaciones de templos que existían en Tarragona como Santa Jerusalén, San Fructuoso y San Pedro.

13 THE *LIBER ORATIONUM FESTIVUS*: A LITURGICAL TREASURE

During the Visigoth era, Tarragona promoted the creation of an euchological (liturgical) school that decidedly influenced the training and codification of the Hispanic liturgical rite. Proof of this effort can be seen in the *Liber Orationum Festivus*, housed in the Capitular Library of Verona in Italy. As it has already been suggested, archaeologist Mn. Joan Serra Vilaró hypothesized that this codex was brought to Italy by bishop Prosperus when he left the city, at the beginning of the 8th century, because of the Arab-Berber army imminent arrival. However it is necessary to note that there is no absolute evidence to demonstrate that Prosperus was the bishop of Tarragona. In any case, we must accept that the document arrived to Italy, between the end of the 8th century and the beginning of the 9th century, due to the movement of clergymen or religious out of Tarragona because of the danger of Islamisation of the territory.

The *Liber Orationum Festivus* is considered one version of an archetype common to all Hispanic churches. Saint Julian, bishop of Toledo, revised the liturgy in about 680. It would have gone into use in our Church at the end of the 7th century. The liturgical text was accompanied by rubrics and annotations that explained how and where the ceremonies were to be held. Two of these rubrics indicate two processions that were held in Tarragona during the *dominica in carnes tollendas*. These let the faithful know that the next day, Monday, would mark the beginning of Lent. These rubrics reveal to whom some of Tarragona's temples were dedicated, including Saint Jerusalem, Saint Fructuosus and Saint Peter.

14 LA CATEDRAL VISIGÒTICA

A l'espai on avui s'ubica la Catedral, va ser edificat, al segle I dC, el recinte de culte imperial. Es tracta d'una gran plaça de forma rectangular envoltada per pòrtics i amb un gran temple en el centre. Restes dels murs perimetrals d'aquesta plaça són visibles a les dependències del Museu Diocesà, al claustre de la Catedral, al Museu Bíblic i al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, entre altres espais. Les restes de fonamentació del temple es troben sota el paviment de l'actual Catedral, a poc més d'un metre de profunditat. Aquest complex va ser desmuntat entre els segles V i VI i els seus materials reutilitzats.

Encara que no s'ha confirmat la troballa de la catedral visigòtica, pensem que, a partir de finals del segle V o inicis del segle VI, es devia erigir darrere de l'actual absis de la catedral medieval. És així que al voltant d'aquest espai s'han documentat elements de decoració escultòrica visigòtica, fragments de cancells, de creu calada i tombes. A l'interior d'una d'aquestes tombes es va trobar una gerreta de bronze d'ús litúrgic, datada entorn del segle VII. Creiem que la Catedral presentava una doble advocació a santa Jerusalem i a sant Frutuós. Les relíquies dels sants màrtirs Frutuós, Auguri i Eulogi, venerades, fins a aquest moment, al santuari de la necròpolis paleocristiana, devien ser transportades i ubicades a la nova catedral visigòtica. Ignorem com va evolucionar la vida d'aquest temple entre la incursió islàmica (inicis del segle VIII) i el segle XI. A partir de mitjan segle XII s'erigirà la nova catedral medieval que avui contemplem.

14 CATEDRAL VISIGÓTICA

En el espacio donde hoy se encuentra la Catedral, fue edificado, en el siglo I d.C., el recinto de culto imperial. Se trata de una gran plaza de forma rectangular rodeada por pórticos y con un gran templo en el centro. Restos de los muros perimetrales de esta plaza son visibles en las dependencias del Museo Diocesano, en el claustro de la Catedral, en el Museo Bíblico, en el Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña, entre otros espacios. Los restos de la cimentación del templo se hallan debajo del pavimento actual de la Catedral, a poco más de un metro de profundidad. Este complejo fue desmontado entre los siglos V y VI y sus materiales reutilizados.

Aunque no se ha confirmado el hallazgo de la catedral visigótica, pensamos que, a partir de finales del siglo V o inicios del siglo VI, se debió erigir detrás del actual ábside de la catedral medieval. Es así que alrededor de este espacio se han documentado elementos de decoración escultórica visigótica, fragmentos de canceles, de cruz calada y tumbas. En el interior de una de estas tumbas se encontró una jarrita de bronce de uso litúrgico, datada en torno al siglo VII. Creemos que la Catedral presentaba una doble advocación a santa Jerusalén y a san Fructuoso. Las reliquias de los santos mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio, veneradas, hasta este momento, en el santuario de la necrópolis paleocristiana, debieron ser transportadas y ubicadas en la nueva catedral visigótica. Ignoramos cómo evolucionó la vida de este templo entre la incursión islámica (inicios del siglo VIII) y el siglo XI. A partir de mediados del siglo XII se erigirá la nueva catedral medieval que hoy contemplamos.

14 THE VISIGOTH CATHEDRAL

The area devoted to the Imperial Cult was built in the 1st century AD on the spot where the city's cathedral stands today. It was a large rectangular plaza surrounded by porticos with a large temple in the centre. Remains of the perimeter walls of this square are visible in the offices of the Diocese Museum in the cloister of the cathedral, in the Biblical Museum and in the Official College of Architects of Catalonia, among other places. The remains of the foundations of the temple are located one meter deep under the current floor of the cathedral. The complex was dismantled between the 5th and 6th centuries and its materials were used for other purposes.

Although the discovery the Visigoth cathedral has not yet been confirmed, it is believed that it must have been built sometime between the end of the 5th century and the beginning of the 6th century behind what is now the apse of the medieval cathedral. It is here, around this area, that researchers have documented decorative elements of Visigoth sculpture, fragments of doors, openwork crosses and tombs. A small bronze pitcher used in liturgical rites dating to around the 7th century was recovered from inside these tombs. It is believed that the cathedral was dedicated to both Saint Jerusalem and Saint Fructuosus. The relics of the martyrs Fructuosus, Augurius and Eulogius, until then venerated in the sanctuary of the Paleo-Christian necropolis, may have been carried into the new Visigoth cathedral. We are not certain about the evolution of this temple from the Islamic incursion, at the beginning of the 8th century to the 11th century. The Medieval cathedral which we contemplate nowadays was built in the mid 12th century.

Mur romà (s. I dC)
Muro romano (s. I d.C.)
 Roman wall (1st c. AD)

Paviment romà (s. I dC)
Pavimento romano (s. I d.C.)
 Roman pavement (1st c. AD)

Recinte romà darrere l'absis de la Catedral actual on, hipotèticament, s'erigiria la catedral visigòtica, aprofitant les estructures romanes existents (Q. Vendrell).

Recinto romano detrás del ábside de la Catedral actual donde, hipotéticamente, se erigiría la catedral visigótica, aprovechando las estructuras romanas existentes (Q. Vendrell).

Roman enclosure behind the apse of the current cathedral, where the Visigoth cathedral was hypothetically built, using the existing Roman structures (Q. Vendrell).

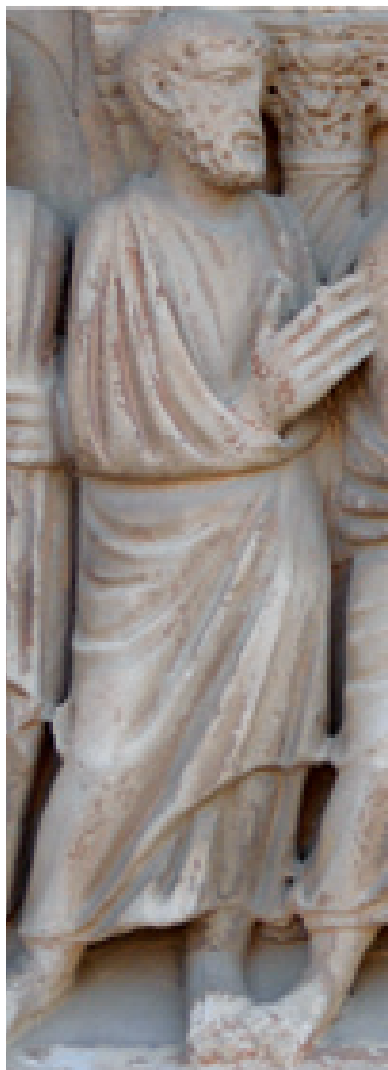

Sarcòfag de Betesda encastat a la façana de la Catedral. Juntament amb alguns sarcòfags romans més, trobats a l'entorn de la Catedral, podrien procedir del cementiri visigot catedralici (S. Grimau).

Sarcófago de Bethesda engastado en la fachada de la Catedral. Junto con algunos sarcófagos romanos más, hallados en el entorno de la Catedral, podrían proceder del cementerio visigodo catedralicio (S. Grimau).

Sarcophagus of Bethesda, embedded in Tarragona's cathedral façade. Along with other Roman sarcophagus found in the surroundings of the cathedral, they could belong to the Visigoth cemetery of the Cathedral (S. Grimau).

1

2

EL MISSATGE DEL SARCÒFAG DE BETESDA

Molts sarcòfags cristians projecten, plàsticament, les pre-gàries dels difunts (*commendationes animae*). El sarcòfag de Betesda podria contenir aquest missatge: "Déu omnipotent, tu que pel teu Fill vas instituir que, pel baptisme, les cadenes del pecat fossin rompudes i que així s'obris el camí a una nova vida, deslliura l'ànima d'aquest servent teu tal com foren deslliurats dels seus mals els cecs (1), l'hemorroïsa (2) i el paralític a la piscina de Betesda (3). Compaix-te de l'ànima del teu servent com et compadires del públicà Zaqueu (4). I així com va entrar triomfant el teu Fill a la ciutat terrenal de Jerusalem (5), fes que el teu fidel servidor entri a la ciutat santa de la Jerusalem celestial."

3

EL MENSAJE DEL SARCÓFAGO DE BETHESDA

Muchos sarcófagos cristianos proyectan, plásticamente, las plegarias de los difuntos (*commendationes animae*). El sarcófago de Bethesda podría contener este mensaje: “Dios omnipotente, tú que por tu Hijo instituiste que, por el bautismo, las cadenas del pecado fueran rotas y que así se abriera el camino a una nueva vida, libera el alma de este sirviente tuyo tal como fueron liberados de sus males los ciegos (1), la hemorroisa (2) y el paralítico en la piscina de Bethesda (3). Compadécete del alma de tu sirviente como te compadeciste del publicano Zaqueo (4). Y así como entró triunfante tu Hijo en la ciudad terrenal de Jerusalén (5), haz que tu fiel servidor entre en la ciudad santa de la Jerusalén celestial”.

4

5

THE MESSAGE IN BETHESDA'S SARCOPHAGUS

Lots of Christian sarcophagi visually project the prayers of the dead (*commendationes animae*). The sarcophagus of Bethesda could contain this message: “You, Almighty God, the one that for his Son made the chains of sin break through Baptism, thus opening the path to a new life, please release the soul of your servant, just as the blind (1), the bleeding woman (2) and the invalid in the pool of Bethesda (3) were released from their pains. Have mercy on your servant’s soul, just as you had mercy on Zacchaeus the publican (4). And let your faithful servant enter heavenly Jerusalem (5), the holy city, just as your Son triumphantly entered the earthly city of Jerusalem”.

Gerra litúrgica de bronze (s. VII) trobada en una sepultura visigòtica a la catedral de Tarragona (Arxiu MDT).

Jarra litúrgica de bronze (s. VII) hallada en una sepultura visigótica en la catedral de Tarragona (Archivo MDT).

Liturgical bronze pitcher (7th century) found in a Visigoth grave in Tarragona's cathedral (MDT Archive).

15 LA BASÍLICA VISIGÒTICA DE L'AMFITEATRE

L'amfiteatre havia entrat en desús a partir de finals del segle IV. Considerat un *locus sanctus* per l'Església de Tarragona, des d'època tardoromana, cap a finals del segle VI es va construir a l'arena una basílica de commemoració martiral. Es va dotar d'absis per al santuari (altar), un espai dedicat al cor de l'ambó per a la proclamació de les lectures i pel ministeri dels cantors, tres naus laterals i una sagristia (*preparatorium*) amb funcionalitat baptismal i altres cambres funeràries annexes que estan adossades a la basílica.

Va ser orientada al nord-est en estar condicionada per les estructures de l'amfiteatre. La seva planta va ser situada en el quadrant nord-oriental de l'arena i van fonamentar l'angle del seu costat septentrional i meridional sobre la base de les fosses. Els constructors estaven, molt probablement, marcant l'espai precís on la tradició oral situava el lloc del suplici dels màrtirs tarraconenses. La basílica va generar un cementiri al voltant de l'edificació, delimitat per la pròpia línia del pòdium de l'amfiteatre. Ignorem com va evolucionar la vida del temple entre la incursió islàmica (inicis del segle VIII) i el segle XI.

Al segle XII, es va aixecar un nou temple, de planta cruciforme, sobre la fonamentació de la basílica visigòtica destruïda. L'església medieval va rebre l'advocació de Santa Maria del Miracle. Al segle XVI l'orde trinitària va erigir un convent al costat del temple. La comunitat va perdurar en aquest espai fins al segle XVIII. Des de finals del segle XIX fins a inicis del segle XX el convent va ser transformat i utilitzat com a presó. Posteriorment va patir un procés d'abandonament i destrucció parcial. A partir de la segona meitat del segle XX es va iniciar un dilatat procés de recuperació i investigació arqueològica. Des de l'any 2000 el conjunt de l'amfiteatre forma part de la llista de monuments Patrimoni Mundial de la Unesco.

15 BASÍLICA VISIGÓTICA DEL ANFITEATRO

El anfiteatro había entrado en desuso a partir de finales del siglo IV. Considerado un *locus sanctus* para la Iglesia de Tarragona, desde época tardorromana, hacia finales del siglo VI se construyó en la arena una basílica de conmemoración martirial. Se dotó de ábside para el santuario (altar), un espacio dedicado al coro del ambón para la proclamación de las lecturas y para el ministerio de los cantores, tres naves laterales y una sacristía (*preparatorium*) con funcionalidad bautismal y otras cámaras funerarias anexas que están adosadas a la basílica.

Fue orientada al noreste al estar condicionada por las estructuras del anfiteatro. Su planta fue situada en el cuadrante nororiental de la arena y cimentaron el ángulo de su lado septentrional y meridional sobre la base de las fosas. Los constructores estaban, muy probablemente, marcando el espacio preciso donde la tradición oral situaba el lugar del suplicio de los mártires tarraconenses. La basílica generó un cementerio alrededor de la edificación, delimitado por la propia línea del pódium del anfiteatro. Ignoramos cómo evolucionó la vida del templo entre la incursión islámica (inicios del siglo VIII) y el siglo XI.

En el siglo XII, se levantó un nuevo templo, de planta cruciforme, sobre la cimentación de la basílica visigótica derruida. La iglesia medieval recibió la advocación de Santa María del Milagro. En el siglo XVI la orden trinitaria erigió un convento junto al templo. La comunidad perduró en este espacio hasta el siglo XVIII. Desde finales del siglo XIX hasta inicios del siglo XX el convento fue transformado y utilizado como prisión. Posteriormente sufrió un proceso de abandono y destrucción parcial. A partir de la segunda mitad del siglo XX se inició un dilatado proceso de recuperación e investigación arqueológica. Desde el año 2000 el conjunto del anfiteatro forma parte de la lista de monumentos Patrimonio Mundial de la Unesco.

15 THE VISIGOTH BASILICA OF THE AMPHITHEATRE

The amphitheatre began falling into disuse around the end of the 4th century. Considered a *locus sanctus* (sacred site) by the church in Tarraco since the late Roman period, towards the end of the 6th century a basilica to commemorate the martyrs was built in the arena. The basilica was made up of an apse for the sanctuary (altar), a space for the ambo choir, for the readings and for the Ministry of the singers, three lateral naves and a sacristy (*preparatorium*) which functioned as a baptistery, as well as other funerary rooms annexed to the building.

It was orientated to the north-east because it had to adapt to the structure of the amphitheatre. Its foundations were laid in the north-eastern quadrant of the arena and the angle of its northern and southern sides were determined by the pits. The builders were very likely commemorating the exact spot where oral legend places the torture of Tarragona's martyrs. The presence of the basilica gave rise to a cemetery surrounding the building, delimited by the line drawn by the amphitheatre's podium.

We don't know how did life in the temple evolved between the Islamic incursion (beginning of the 8th century) and the 11th century.

In the 12th century, a new temple with cross-shaped floor was built, on the foundations of the demolished Visigoth basilica. The medieval church was dedicated to Saint Mary's of the Miracle. The Order of the Trinity built a convent next to the temple on the 16th century. The community remained in this space until the 18th century. The convent was transformed into a prison from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century. Later it was half abandoned and partially destroyed. A long process of restoration and archaeological research started on the second half of the 20th century. The amphitheatre complex is part of the Unesco World Heritage monument's list.

L'amfiteatre. En vermell la superfície de la basílica visigòtica. L'estructura de creu llatina correspon a l'església medieval (AT / ICAC / MBT).

El anfiteatro. En rojo la superficie de la basílica visigòtica. La estructura de cruz latina corresponde a la iglesia medieval (AT / ICAC / MBT).

The amphitheatre. The Visigoth basilica area in red. The Latin cross structure corresponds to the Medieval church (AT / ICAC / MBT).

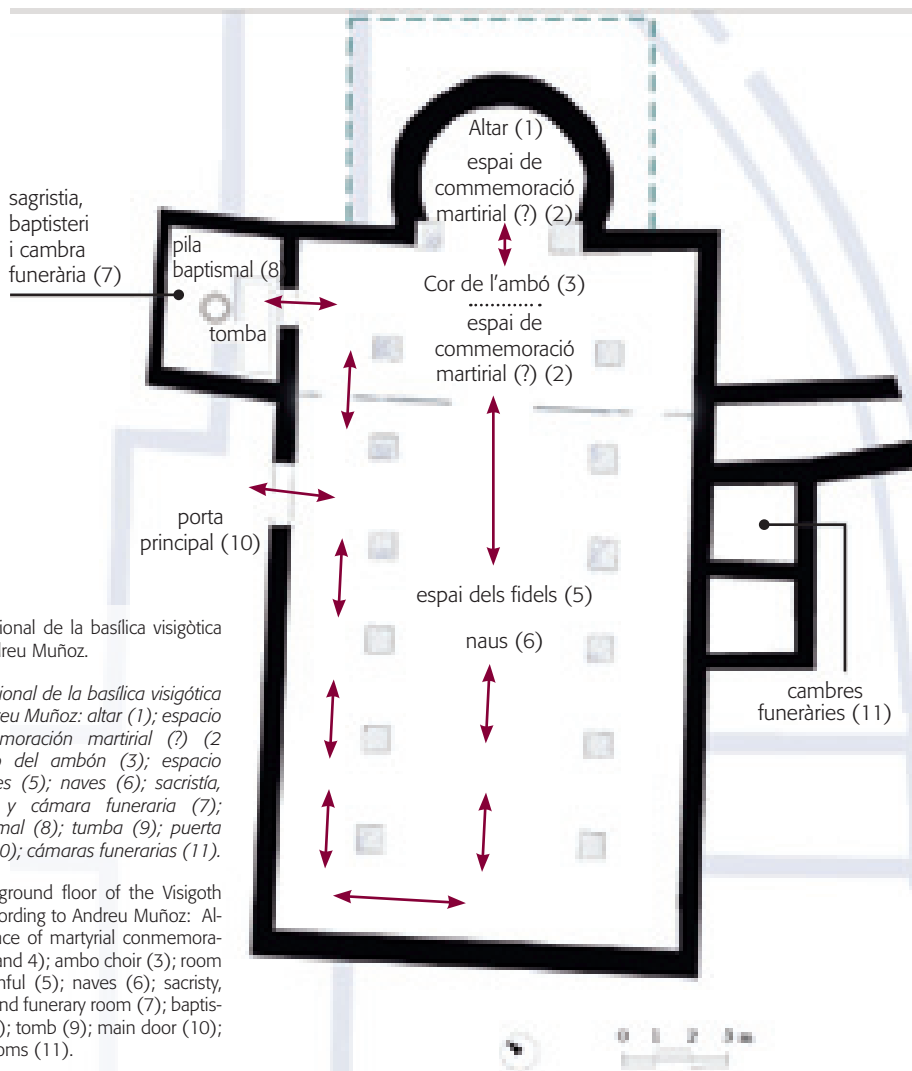

Vista de la basilica de
l'amfiteatre (TED'A).

*Vista de la basilica del
anfiteatro (TED'A).*

View of the basilica
in the amphitheatre
(TED'A).

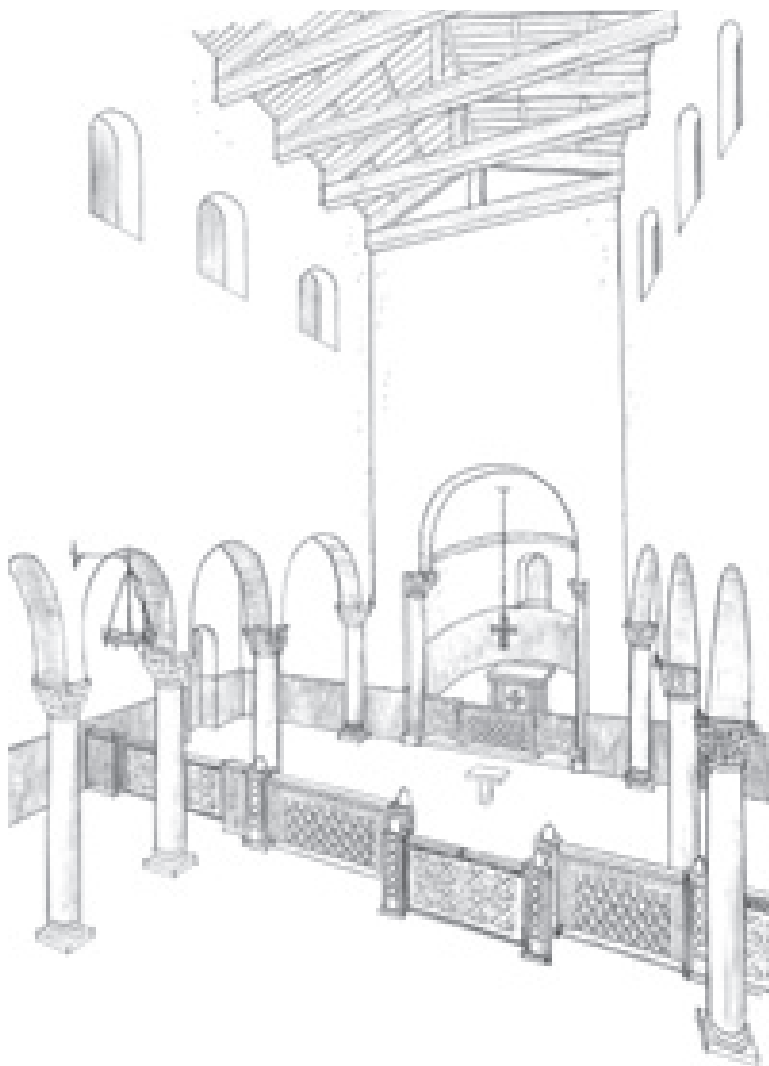

Planta funcional de la basílica visigòtica
segons Andreu Muñoz.

*Planta funcional de la basílica visigòtica
según Andreu Muñoz: altar (1); espacio
de conmemoración martirial (?) (2
y 4); coro del ambón (3); espacio
de los fieles (5); naves (6); sacristía,
baptisterio y cámara funeraria (7);
pila bautismal (8); tumba (9); puerta
principal (10); cámaras funerarias (11).*

Functional ground floor of the Visigoth
basilica according to Andreu Muñoz: Al-
tar (1); space of martyrial commemora-
tion (?) (2 and 4); ambo choir (3); room
for the faithful (5); naves (6); sacristy,
baptistery and funerary room (7); bap-
tismal font (8); tomb (9); main door (10);
funerary rooms (11).

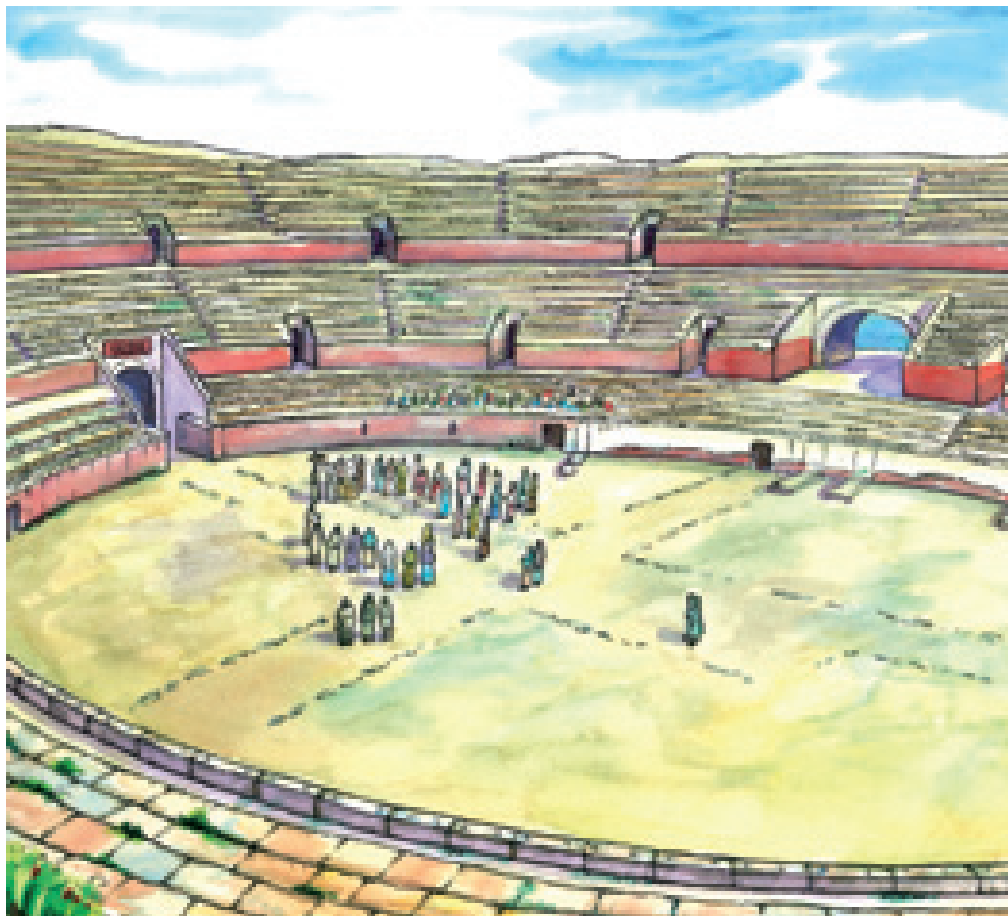

Restitució ideal de l'interior
de la basílica segons Andreu
Muñoz (dibuix de Josep M.
Brull).

*Restitución ideal del interior
de la basílica según Andreu
Muñoz (dibujo de Josep M.
Brull).*

Ideal restoration of the inter-
ior of the basilica, according
to Andreu Muñoz (drawing
by Josep M. Brull).

Memòria martiral a l'amfiteatre a finals del segle IV (il·lustració de Jordi Ll. Rovira).

Memoria martiral en el anfiteatro a finales del siglo IV (ilustración de Jordi Ll. Rovira).

Martyrdom memorial in the amphitheater, end of the 4th century (illustration by Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucció ideal de la basílica visigòtica (il·lustració de Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucción ideal de la basílica visigótica (ilustración de Jordi Ll. Rovira).

Ideal reconstruction of the Visigoth basilica (illustration by Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucció ideal de l'església medieval (il·lustració de Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucción ideal de la iglesia medieval (ilustración de Jordi Ll. Rovira).

Ideal reconstruction of the Medieval church (illustration by Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucció ideal del convent dels Trinitaris (segles XVI-XVIII); (il·lustració de Jordi Ll. Rovira).

Reconstrucción ideal del convento de los Trinitarios (siglos XVI-XVIII); (ilustración de Jordi Ll. Rovira).

Ideal reconstruction of the Trinitarians convent (16th - 18th centuries); (illustration by Jordi Ll. Rovira).

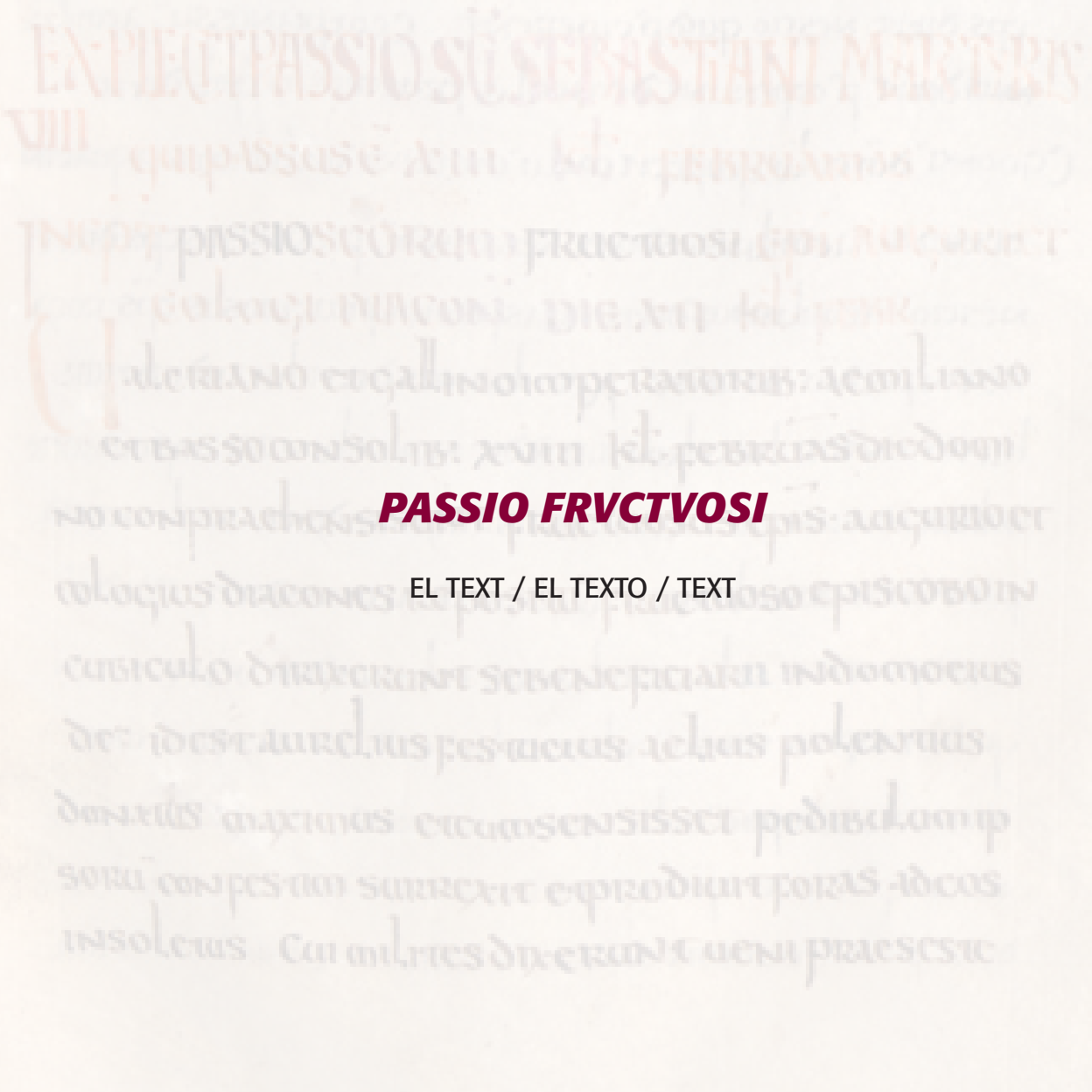

El Penal del Miracle (segles XVIII-XX);
(il·lustració de Jordi Ll. Rovira).

*El Penal del Milagro (siglos XVIII-XX);
(ilustración de Jordi Ll. Rovira).*

The prison of the Miracle (18th - 20th
centuries); (illustration by Jordi Ll.
Rovira).

PASSIO FRVCTVOSI

EL TEXT / EL TEXTO / TEXT

Veni, praeses te arcessit cum diaconibus tuis (M. Sanchis / Arxiu ACSF).

16 PASSIO SANCTORUM MARTYRUM FRUCTUOSI EPISCOPI, AUGURI ET EULOGI, DIACONORUM, QUI PASSI SUNT TARAONA DIE XII KALENDAS FEBRUARIAS SUB VALERIANO ET GALLIENO IMPERATORIBUS

1. Aemiliano et Basso consolibus, XVII kalendas Februarias, die dominica, comprehensi sunt Fructuosus episcopus, Augurius et Eulogius diacones. Reposito Fructuoso in cubiculo, direxerunt se beneficiarii in domo eiusdem, id est Aurelius, Festucius, Aelius, Pollentius, Donatus et Maximus. Et cum sensisset pedibulum ipsorum, confestim surrexit et prodivit foras ad eos in soleas. Cui milites dixerunt: "Veni, praeses te arcessit cum diaconibus tuis". Quibus Fructuosus dixit: "Eamus; aut, si vultis, calcio me". Cui milites dixerunt: "Calcio te ad animum tuum". Et mox advenerunt, confestim recepti sunt in carcerem. Fructuosus autem certus et gaudens de corona Domini, ad quam invocatus erat, orabat sine cessatione. Erat et fraternitas cum ipso, refrigerans et rogans ut eos in mentem haberet.
2. Alia die baptizavit in carcere fratrem nostrum nomine Rogatianum. Et fecerunt in carcere dies sex, et producti sunt die XII kalendas Februarias, sexta feria, et auditi sunt. Aemilianus praeses dixit: "Fructuosum inpone, Augurium inpone et Eulogium inpone". Ex officio dictum est: "Adstant". Aemilianus praeses Fructuoso dixit: "Audisti quid imperatores praeceperunt?" Fructuosus dixit: "Nescio quid praeceperunt; ego christianus sum". Aemilianus praeses dixit: "Praeceperunt deos coli". Fructuosus dixit: "Ego unum Deum colo, qui fecit caelum et terram et mare et omnia quae in eis sunt". Aemilianus dixit: "Scis esse deos?" Fructuosus dixit: "Nescio". Aemilianus dixit: "Scies postea". Fructuosus respexit ad Dominum et orare coepit intra se. Aemilianus praeses dixit: "Hii audiuntur, hii timentur, hii adorantur, si dii non coluntur nec imperatorum vultus adorantur". Aemilianus praeses Augurio dixit:

"Noli verba Fructuosi auscultare". Augurius dixit: "Ego Deum omnipotentem colo". Aemilianus praeses Eulogio dixit: "Numquid et tu Fructuosum colis?" Eulogius dixit: "Ego Fructuosum non colo, sed ipsum colo, quem et Fructuosus colit". Aemilianus praeses Fructuoso dixit: "Episcopus es?" Fructuosus dixit: "Sum". Aemilianus dixit: "Fuisti". Et iussit eos vivos ardere.

3. Et cum duceretur Fructuosus cum diaconibus suis ad amphitheatrum, populus Fructuosum episcopum dolere coepit, quia talem amorem habebat non tantum a fratribus, sed etiam ab ethnicis. Talis enim erat, qualem Spiritus sanctus per beatum Paulum apostolum, vas electionis, doctorem gentium, debere esse declaravit. Propter quod etiam milites, qui sciebant illum ad tantam gloriam pergere, gaudebant potius quam dolebant. Cumque multi ex fraternitate ei offerrent ut conditi permixti poculum sumeret, respondit: "Non est" inquit "hora solvendae stationis". Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem et in carcerem quarta feria stationem sollemniter celebraverat. Igitur sexta feria laetus atque securus festinabat, uti cum martyribus et prophetis in paradiso, quem praeparavit Deus amantibus eum, solveret stationem. Cumque ad amphitheatrum pervenissent, statim ad eum accessit Augustalis nomine, lector eiusdem, cum fletibus deprecans, ut eum excalciaret. Cui ita beatus martyr respondit: "Missum fac, fili, ego me exalcio", fortis et gaudens, certus dominicae repromissionis. Qui cum se discalciasset, accessit ad eum conmilito frater noster nomine Felix adpraehenditque dexteram eius, rogans ut sui memor esset. Cui Fructuosus cunctis audientibus clara voce respondit: "In mente me habere necesse est ecclesiam catholicam ab oriente usque ad occidentem".

4. Igitur in fore amphitheatri constitutus, prope iam cum ingrederetur ad coronam inmarcescibilem potius quam ad poenam, observantibus licet ex officio beneficiariis, quorum nomina supra memoravimus, ita ut et ipsi audirent et fratres nostri, monente pariter ac loquente Spiritu sancto, Fructuosus ait: "Iam non deerit vobis pastor nec deficere poterit caritas et repromissio Domini tam in hoc saeculo quam in futuro. Hoc enim quod cernitis, unius horae videtur infirmitas". Consolatus igitur fraternitatem, ingressi sunt ad salutem, digni et in ipso martyrio felices, qui sanctarum scripturarum fructum ex repromissione sentirent. Similes Ananiae, Azariae et Misaheli extiterunt, ut etiam et in illis divina Trinitas conpleretur; siquidem iam in ignem saeculi constitutis et Pater non deesset, sed et Filius subveniret et Spiritus in medio ignis ambularet. Cumque exustae fuissent fasciolae, quibus manus eorum fuerant conligatae, Fructuosus orationis divinae et solitae consuetudinis memor, gaudens positus genibus, de resurrectione securus, in signo trophaei Domini constitutus Deum deprecabatur.
5. Post haec solita Domini non defuere magnalia, apertumque caelum Babylon et Migdonius fratres nostri ex familia Aemiliani praesidis, filiae eius, dominae suae carnali, ostendebant Fructuosum cum diaconibus suis, adhuc stipitibus, quibus ligati fuerant, permanentibus, ad caelum ascendentes coronatos. Cumque Aemilianum vocarent dicentes: "Veni et vide quos hodie dampnasti quemadmodum caelo et spei suae restituti sunt"; igitur cum Aemilianus venisset, videre eos non fuit dignus.
6. Tunc velut derelicti sine pastore fratres tristes sollicitudinem sustinebant, non quod dolerent Fructuosum, set potius desiderarent. Unusquisque autem fidei et agonis sui memor, superveniente nocte ad amphitheatrum cum vino festinaverunt, ut semiusta corpora extinguerent. Quo facto cineres eorum collectos, prout quisque

potuit, sibi vindicavit. Sed et in hoc Domini et Salvatoris nostri non defuere magnalia, ut credentibus fides augetur et parvulis monstraretur exemplum. Oportebat enim Fructuosum martyrem, quod in saeculo per misericordiam Dei docendo promiserat in Domino et Salvatore nostro, in sua postea passione et resurrectione carnis conprobare. Igitur post passionem apparuit fratribus et monuit, ut quod unusquisque per caritatem de cineribus usurpaverat, restituerent sine mora.

7. Etiam Aemiliano, qui eos dampnaverat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans pariter et insultans, nihil illi profuisse quod frustra exutos a corpore in terra crederet futuros, quos cerneret gloriosos. O beati martyres, in igne probati sicut aurum pretiosum, vestiti lorica fidei et galeam salutis; qui coronati sunt diademate et corona inmarcessibili, eo quod diaboli caput calcaverunt! O beati martyres, qui meruerunt dignam habitationem in caelis ad dexteram stantes Christi, benedicentes Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum filium eius et Spiritum sanctum. Amen.

*(Text literal adoptat per PIO FRANCHI DE' CAVALIERI a
Note Agiografiche (Studi e Testi, VIII), Ciutat del Vaticà 1935).*

Alia die baptizavit in carcere fratrem nostrum nomine Rogatianum (S. Grimaud / MCS).

Fructuosus dixit: Nescio quid praeceperunt; ego christianus sum (S. Grimaud / MCS).

Non est "inquit" hora solvendae stationis (S. Grimaud / MCS).

Missum fac, fili, ego me excalcio (M. Sanchis / Arxiu ACSF).

In mente me habere necesse est ecclesiam catholicam ab oriente usque ad occidentem (M. Sanchis / Axiu ACSF).

16 PASSIÓ DELS SANTS MÀRTIRS FRUCTUÓS, BISBE, AUGURI I EULOGI, DIAQUES, QUE VAN PATIR MARTIRI A TARRAGONA, EL DIA 21 DE GENER, SOTA ELS EMPERADORS VALERIÀ I GAL·LIÈ

1. Durant el consolat d'Emilià i Bassus, el setze de gener, que s'esqueia en diumenge, el dia del Senyor, foren detinguts el bisbe Fructuós i els diaques Auguri i Eulogi. Fructuós reposava a la seva cambra, quan els soldats beneficiaris Aureli, Festuci, Eli, Pol·lenci, Donat i Màxim es van presentar a casa seva. En sentir-ne els passos s'aixecà de seguida i va sortir a fora amb sandàlies mateix a trobar-los. Els soldats li digueren: "Vine, que el governador et reclama amb els teus diaques". Fructuós els respongué: "Anem, però permeteu que em calci". Els soldats li contestaren: "Calça't, si així et plau". Tan bon punt arribaren, foren tancats a la presó. Fructuós, segur i joiós de la corona a la qual era cridat, pregava sense parar. La comunitat de germans no el deixava, sostenint-lo i demanant-li que pregués per ells.
2. L'endemà, Fructuós va batejar a la presó un germà nostre, de nom Rogacià. A la presó s'hi passaren sis dies. I el divendres, vint-i-u de gener, els en van treure per tal de ser interrogats. El governador Emilià digué: "Que comparegui Fructuós, que comparegui Auguri, que comparegui Eulogi". I d'ofici se li respongué: "Són aquí". Llavors el governador Emilià va preguntar a Fructuós: "Saps què han manat els emperadors?" Fructuós li va respondre: "No ho sé, què han manat: jo sóc cristià". El governador Emilià li contestà: "Han manat donar culte als déus". Fructuós digué: "Jo adoro l'únic Déu que ha fet el cel, la terra, el mar, i tot el que contenen". Emilià insistí: "Saps que hi ha déus?" Fructuós respongué: "No ho sé". Emilià li replicà: "Ho sabràs després". Fructuós girà l'esguard vers el Senyor i començà a pregar en el seu cor. El governador Emilià exclamà: "Quan no es dona culte als déus ni

s'adoren les estàtues dels emperadors, homes com aquests són de qui es fa cas, aquests són els temuts, aquests són els adorats!" El governador Emilià s'adreçà a Auguri: "No facis cas de les paraules de Fructuós". Auguri respongué: "Jo adoro Déu omnipotent". El governador Emilià preguntà a Eulogi: "Tu també adores Fructuós?" Eulogi respongué: "Jo no adoro Fructuós sinó Aquell que Fructuós adora". El governador Emilià digué a Fructuós: "Ets bisbe, tu?" Fructuós va respondre: "Ho sóc". Emilià va dir: "Ho fores". I manà que els cremessin vius.

3. I mentre Fructuós, amb els seus diaques, era conduït a l'amfiteatre, el poble començà a doldre's del bisbe Fructuós, pel gran amor que li tenien no tan sols els germans sinó també els pagans, ja que Fructuós era tal com l'Esperit Sant, per boca de l'apòstol sant Pau, vas d'elecció i mestre dels pagans, havia manifestat que calia que fos un bisbe. Per això, també els soldats, sabent que s'encaminava cap a una glòria tan gran, més se n'alegraven que no pas se'n dolien. Com fos que molts dels germans li oferissin una copa amb una mixtura perquè la begués, ell va respondre: "Encara no és hora de trencar el dejuni". De fet, eren només entre les deu i les onze del matí. El dimecres, tot i ser a la presó, Fructuós havia observat el dejuni estacional com era costum. I ara, el divendres, joiós i confiat, es delia per acabar-lo, amb els màrtirs i profetes, en el paradís que Déu té preparat per als qui l'estimen. Quan arribà a l'amfiteatre, se li atansà de seguida Augustal, lector seu, i li demanava plorant que permetés de descalçar-lo. Però el benaurat màrtir, coratjós i alegre, segur de la promesa del Senyor, li respongué: "Deixa-ho fill, jo mateix em descalço". Ja descalçat, se li apropà un company d'armes i germà nostre que es deia Fèlix i, estrenyent-li la mà dreta, li suplicava que pregués per ell. Fructuós li va respondre amb veu clara, de manera que tothom ho va sentir: "Ara, em cal pregar per l'Església catòlica, estesa d'orient a occident".

4. Així doncs, dret davant la porta de l'arena de l'amfiteatre, a punt d'encaminar-se vers la corona immarcescible més que no pas al suplici, en presència dels soldats beneficiaris, el nom dels quals abans hem esmentat, que vigilaven encara que només fos per raó del seu ofici, Fructuós, inspirat per l'Esperit Sant que parlava per ell, digué de manera que ho sentiren tant els soldats com els nostres germans: "Mai no us mancarà pastor. I no podran fallir l'amor i la promesa del Senyor ni en aquest món ni en l'altre, perquè això que ara veieu és breu com el sofriment d'una hora". Així doncs, havent consolat la comunitat de germans, van entrar a la salvació dignes i feliços en el mateix martiri, perquè rebien en ell el fruit promès en les Santes Escriptures. Esdevingueren semblants a Ananies, Azaries i Misael, ja que també en ells es representava la Trinitat divina. En efecte, posats dins el foc d'aquest món, el Pare no els abandonava, el Fill venia a ajudar-los i l'Esperit caminava entre les flames. Quan s'hagueren consumit els lligams amb què els havien subjectat les mans, Fructuós, recordant el costum que tenia durant la pregària divina, s'agenollà tot joiós, i, segur de la resurrecció, pregava Déu amb les mans esteses, signe de la creu victoriosa del Senyor.
5. Després d'això no van mancar les meravelles acostumades del Senyor: el cel s'obrí i els nostres germans Babiló i Migdoni, que estaven al servei del governador Emilià, mostraren a la seva filla, senyora d'ells en aquest món, com Fructuós i els seus diaques pujaven coronats al cel mentre encara es mantenien dretes les estaques on els havien lligat. I van cridar Emilià, dient-li: "Vine i mira com els qui avui tu has condemnat han estat restituïts en la seva esperança dalt al cel". Però Emilià, quan hi anà, no fou trobat digne de veure'ls.

6. Aleshores, els germans, tristos i abandonats, sense pastor, estaven afligits, no perquè planyessin Fructuós sinó més aviat perquè l'enyoraven. Quan caigué la nit, van córrer cap a l'amfiteatre fent memòria de la seva fe i del seu combat. Portaven vi per apagar els cossos mig cremats. Després, recollides les cendres, cadascun en va prendre tantes com va poder. Però ni llavors no van faltar les meravelles del Senyor i Salvador nostre, destinades a fer créixer la fe dels creients i donar un exemple als més joves. Realment convenia que el màrtir Fructuós confirmés en la seva passió i resurrecció de la carn tot allò que, mentre estava en aquest món, per la misericòrdia de Déu havia ensenyat i promès en nom del Senyor i Salvador nostre. És així que, després de la seva passió, s'aparegué als germans i els advertí que immediatament tornessin les cendres que cadascun d'ells, per amor, s'havia endut.
7. Fructuós i els seus diaques, amb les vestidures de la promesa divina, es van aparèixer igualment a Emilià, aquell que els havia condemnat. I el van amonestar, tot retraient-li que de res no li havia servit allò que havia fet, ja que ell, que creia haver-los desposseït per sempre dels seus cossos aquí a la terra, ara els contemplava glorificats. Oh màrtirs benaurats, provats al foc com l'or preciós, revestits amb la cuirassa de la fe i l'elm de la salvació, coronats amb la diadema reial i la corona immarcescible per haver trepitjat el cap del diable! Oh màrtirs benaurats que meresqueren una digna estada al cel, i ara estan a la dreta de Crist, beneint Déu Pare Omnipotent, i Jesucrist, el seu Fill, i l'Esperit Sant! Amén.

(Traducció: INSAF)

Similes Ananiae, Azariae et Misaheli extiterunt (S. Grima / MCS).

Quo facto cineres eorum collectos, prout quisque potuit, sibi vindicavit (M. Sanchis / Anxiu ACSF).

16 PASIÓN DE LOS SANTOS MÁRTIRES FRUCTUOSO, OBISPO, AUGURIO Y EULOGIO, DIÁCONOS, INMOLADOS EN TARRAGONA EL 21 DE ENERO, BAJO EL IMPERIO DE VALERIANO Y GALIENO

1. Durante el consulado de Emiliano y Baso, el dieciséis de enero, que era domingo, el día del Señor, fueron detenidos el obispo Fructuoso y los diáconos Augurio y Eulogio. Fructuoso descansaba en su aposento, cuando los soldados beneficiarios Aurelio, Festucio, Elio, Polencio, Donato y Máximo se presentaron en su casa. Al oír los pasos, se levantó al instante y salió fuera en sandalias a su encuentro. Los soldados le dijeron: “Ven, el gobernador te reclama con tus diáconos”. Fructuoso les respondió: “Vamos, pero permitidme que me calce”. Los soldados le respondieron: “Cálzate, si así te place”. Y tan pronto llegaron, fueron encarcelados. Fructuoso, seguro y alegre por la corona a la que era llamado, oraba sin cesar. La comunidad de hermanos no lo abandonaba, asistiéndole y rogándole que orase por ellos.
2. Al día siguiente, Fructuoso bautizó en la prisión a un hermano nuestro, de nombre Rogaciano. Permanecieron allí seis días. Y el viernes, veintiuno de enero, los sacaron con el fin de interrogarles. El gobernador Emiliano dijo: “Que comparezca Fructuoso, que comparezca Augurio, que comparezca Eulogio”. Y de oficio se le contestó: “Están aquí”. Entonces el gobernador Emiliano preguntó a Fructuoso: “¿Sabes qué han ordenado los emperadores?” Fructuoso le respondió: “No sé que han ordenado: yo soy cristiano”. El gobernador Emiliano le dijo: “Han ordenado dar culto a los dioses”. Fructuoso le contestó: “Yo adoro al único Dios que ha hecho el cielo, la tierra, el mar y todo cuanto contienen”. Emiliano insistió: “¿Sabes que hay dioses?” Fructuoso respondió: “No lo sé”. Emiliano le replicó: “Lo sabrás después”. Fructuoso elevó la mirada hacia el Señor y comenzó a orar en su corazón.

El gobernador Emiliano exclamó: “¿Cuándo no se rinde culto a los dioses ni se adoran las estatuas de los emperadores, hombres como estos son escuchados, temidos y adorados!” El gobernador Emiliano se dirigió a Augurio: “No hagas caso de las palabras de Fructuoso”. Augurio respondió: “Yo adoro al Dios omnipotente”. El gobernador Emiliano preguntó a Eulogio: “¿Tú también adoras a Fructuoso?” Eulogio contestó: “Yo no adoro a Fructuoso sino aquel a quien Fructuoso adora”. El gobernador Emiliano dijo a Fructuoso: “¿Eres tú obispo?” Fructuoso respondió: “Lo soy”. Emiliano replicó: “Lo fuiste”. Y ordenó que los quemasen vivos.

3. Y mientras Fructuoso, con sus diáconos, era conducido al anfiteatro, el pueblo empezó a sentir pena del obispo Fructuoso, por el gran amor que le tenían no tan solo los hermanos sino también los paganos, ya que Fructuoso era tal y cómo el Espíritu Santo, por boca del apóstol san Pablo, vaso de elección y maestro de paganos, había manifestado cómo debía ser un obispo. Por eso, incluso los soldados, conscientes de que se dirigía hacia una gloria tan excelsa, sentían más alegría que pena. Como quiera que muchos de los hermanos le ofreciesen una mixtura para que la bebiese, él les respondió: “Todavía no es hora de romper el ayuno”. De hecho, sólo eran entre las diez y las once de la mañana. El miércoles, pese a estar en la prisión, Fructuoso había observado el ayuno estacional como era de costumbre. Y ahora, viernes, alegre y confiado, deseaba terminarlo, con los mártires y profetas, en el Paraíso que Dios tiene preparado para aquellos que le aman. Cuando llegó al anfiteatro, se le acercó al instante Augustal, su lector y, llorando, le suplicaba que le permitiese descalzarlo. Pero el bienaventurado mártir, firme y alegre, seguro de la promesa del Señor, le respondió: “Déjalo, hijo, yo

mismo me descalzo". Una vez descalzado, se le acercó un compañero de armas y hermano nuestro, llamado Félix y, apretándole la mano derecha, le suplicaba que orase por él. Frutuoso le contestó con voz clara, de manera que todos lo oyesen: "Ahora debo orar por la Iglesia católica extendida de Oriente a Occidente".

4. Así pues, de pie ante la puerta de la arena del anfiteatro, a punto de dirigirse hacia la corona inmarcesible más que al suplicio, en presencia de los soldados beneficiarios, cuyos nombres hemos citado anteriormente, que vigilaban aunque sólo fuese por razón de su cargo, Frutuoso, inspirado por el Espíritu Santo que hablaba a través de él dijo, de modo que lo oyeron tanto los soldados como nuestros hermanos: "Jamás os faltará pastor. Y no podrán fallar el amor y la promesa del Señor ni en este mundo ni en el otro, porque esto que ahora contempláis es breve como el sufrimiento de una hora". Así pues, habiendo consolado a la comunidad de hermanos, entraron en la salvación dignos y felices en el mismo martirio, porque en él recibían el fruto prometido en las Sagradas Escrituras. Fueron semejantes a Ananías, Azarías y Misael, puesto que también en ellos se representaba la Trinidad divina. Efectivamente, metidos dentro del fuego de este mundo, el Padre no los abandonaba, el Hijo venía a ayudarlos y el Espíritu andaba entre las llamas. Cuando se hubieron consumido los cordeles con que ataron sus manos, Frutuoso, recordando la costumbre que tenía durante la plegaria divina, se arrodilló jubiloso y, seguro de la resurrección, oraba a Dios con las manos alzadas, signo de la cruz victoriosa del Señor.
5. Después de esto no faltaron las acostumbradas maravillas del Señor: el cielo se abrió y nuestros hermanos Babilón y Migdonio, que estaban al servicio del gobernador Emiliano, mostraron a su hija, señora de ellos en este mundo, cómo Frutuoso y sus diáconos ascendían coronados al cielo cuando todavía se mantenían en pie las estacas donde habían sido atados. Y llamando a Emiliano le dijeron: "Ven y mira

cómo aquellos a quienes hoy has condenado han sido restituidos en su esperanza a lo alto del cielo”. Pero Emiliano, cuando llegó, no mereció ser digno de verlos.

6. Entonces los hermanos, tristes y abandonados, sin pastor, estaban afligidos no tanto por compadecer a Fructuoso sino porque lo añoraban. Al caer la noche, corrieron hacia el anfiteatro recordando su fe y su combate. Llevaban vino para apagar los cuerpos medio quemados. Después, una vez recogidas las cenizas, cada uno se llevó tantas como pudo. Ni siquiera entonces faltaron las maravillas del Señor y Salvador nuestro, destinadas a fortalecer la fe de los creyentes y dar ejemplo a los más jóvenes. Realmente era preciso que el mártir Fructuoso confirmase en su pasión y resurrección de la carne todo cuanto, mientras vivía en este mundo, había enseñado y prometido en nombre del Señor y Salvador nuestro. Así fue como, después de su pasión, se apareció a los hermanos y les advirtió que volviesen a reunir inmediatamente las cenizas que cada uno de ellos se había llevado por amor.
7. Fructuoso y sus diáconos, con las vestiduras de la promesa divina, se aparecieron también a Emiliano, que los había condenado, amonestándole y echándole en cara que de nada sirvió cuanto había hecho, ya que él, que creía haberlos desposeído para siempre de sus cuerpos en la tierra, ahora los contemplaba glorificados. ¡Oh, bienaventurados mártires, probados al fuego como el oro precioso, revestidos con la coraza de la fe y el yelmo de la salvación, coronados con la diadema real y la corona inmarcesible por haber pisoteado la cabeza del diablo! ¡Oh, bienaventurados mártires, que merecieron una digna estancia en el cielo, y ahora están a la diestra de Cristo, bendiciendo a Dios Padre Omnipotente, y a Jesucristo, su Hijo, y al Espíritu Santo! Amén

(Traducción: INSAF)

O beati martyres, in igne probati sicut aurum pretiosum (M. Sanchis /Axiu ACSF).

Capella renaixentista de Sant Frutuós a la catedral de Tarragona (A. Muñoz).

Capilla renacentista de San Fructuoso en la catedral de Tarragona (A. Muñoz).

Saint Fructuosus Renaissance chapel in the Cathedral of Tarragona (A. Muñoz).

16 PASSION OF THE MARTYRS SAINT FRUCTUOSUS, BISHOP, AUGURIUS AND EULOGIUS, DEACONS, IMMOLATED IN TARRAGONA ON THE 21ST OF JANUARY UNDER THE EMPIRE OF VALERIANUS AND GALLIENUS

1. During the consulate of Aemilianus and Bassus, on Sunday 16 January, the Lord's Day, Bishop Fructuosus and his deacons Augurius and Eulogius were arrested. Fructuosus was resting in his chamber when the officers Aurelius, Festucius, Aelius, Pollentius, Donatus and Maximus arrived to his house. He heard footsteps, got up and went out to meet them, still in sandals. The soldiers said: "Come with us, the governor summons you and your deacons". Fructuosus replied: "I will, but let me put my shoes on". The soldiers replied: "Put them on, if you want to". As soon as they arrived they were put in prison. Fructuosus, however, confident and glad for the Lord's sanctity to which he was destined, prayed without weakening. The brothers did not leave him alone, comforting him and begging him to keep them in his thoughts.
2. The next day in prison he baptized our brother Rogatianus. After spending six days in jail, they were brought out for a hearing on Friday, 21 January. The governor Aemilianus said: "Show Fructuosus in, show Augurius in, show Eulogius in". The soldiers answered: "They are here". Governor Aemilianus said to Fructuosus: "Do you know what the emperors have ordered?" Fructuosus answered: "This I ignore since I am a Christian". Governor Aemilianus said: "They have ordered you to adore the Gods". Fructuosus replied "I adore the only Lord, who made heaven and earth, the sea and all that is in them". Aemilianus insisted: "Do you know that there are gods?" Fructuosus said: "No, I do not". Aemilianus threatened: "You will know it later". Fructuosus looked up to God and began to pray in silence. The

governor Aemilianus exclaimed: "These are the ones obeyed, these are the ones feared, these are the ones adored, instead of worshiping the gods and adoring the emperors' statues!" Governor Aemilianus said to Augurius: "Do not listen to Fructuosus words". Augurius said: "I adore the Almighty God". The governor spoke to Eulogius: "Do you also adore Fructuosus?" Eulogius explained: "I don't adore Fructuosus but I do adore the same God he adores" Governor Aemilianus spoke to Fructuosus: "Are you a bishop?" Fructuosus said: "I am" Aemilianus sentenced: "You were" and ordered them to be burnt alive.

3. As Fructuosus and his deacons were taken to the amphitheatre, the people began to sympathize with him, for he was much beloved by pagans and Christians alike. Fructuosus became the image of the perfect bishop described by the Holy Ghost according to the blessed apostle Paul, the vessel of election, the teacher of the Gentiles. Because of this, the soldiers too, conscious of the great glory he was going to achieve, were happy for him rather than sad. As some of the brothers offered him a cooked mixture, he replied: "It's not time yet for breaking the fast". For it was between ten and eleven in the morning. On Wednesday, he had accomplished the solemnity of the fast, in spite of the imprisonment. So he, happy and steady, was longing for celebrating there, in the heaven Lord had created for the ones who loved him, with the martyrs and prophets, the period that had started here on Friday. When he arrived at the amphitheatre, his lector Augustalus, diligent, approached him, and, crying, implored him to let him take his shoes off. The blessed martyr, confident and exultant because of the certainty of the Lord's promise, responded this way: "Leave it brother, I will do it myself". Once barefooted, a soldier brother of ours, called Felix, approached him, shook his hand and implored him to remember him. Fructuosus answered him in a loud voice so

that everyone who surrounded him could hear: "In my thoughts, I must keep the Catholic Church, spread abroad in the world from West to East".

4. Standing still at the entrance of the amphitheatre, about to access to salvation more than to suffering, in the presence of the soldiers mentioned before, Fructuosus, in a way that they and our brothers could hear him, and inspired by the Holy Ghost, who spoke through his mouth, said: "You will not long be lacking a shepherd, nor can the love and promises of the Lord fail you either here or in the hereafter. For what you look upon now seems but the weakness of a single hour". After having comforted the brothers, they achieved salvation, worthy and even happy in their martyrdom, as a promised fruit in the Holy Scripture. They were like Hananiah, Azariah and Mishael, since The Trinity also shone on them when, still in the earthly fire the Father appeared before them, the Son comforted them and the Holy Spirit wrapped them with flames. When the ropes which tied his hands were burnt out, Fructuosus, used to divine praise, exultant, on his knees, confident of his resurrection, prayed to God with the same victorious gesture of our crucified Lord.
5. Later, the Lord's usual miracles did not lack: heaven opened and Babylon and Migdonius, brothers of ours, from governor Aemilianus' service, told his daughter, their earthly lady, how Fructuosus and his deacons, with aureoles, were lift up to the sky, while they still remained tied up at the stakes. They invited Aemilianus to see the vision and they said to him: "Come and see how the ones who you have condemned today are restored in heaven and in their hope". But when Aemilianus came, he was not worthy to behold them.
6. The brothers, lost without his guide, felt distressed, not because they were sorry for Fructuosus but because they missed him. All of them, conscious of their faith

and fight, at night, hurried to the amphitheatre with wine in order to extinguish the dead bodies, still smoking. After that, each one tried to get the largest quantity of ashes. Even then, the wonders of our Saviour and Lord manifested themselves in order to confirm the faith of the believers and set an example to the weak. It was urgent that what the martyr Fructuosus had taught in life, for God's mercy, as a promise to Lord and Saviour, was also now confirmed in his recent passion and faith in resurrection of the flesh. So then, after his sacrifice, he appeared before his brothers and ordered that each of them should restore without delay the ashes that they had taken with love.

7. Fructuosus and his deacons appeared to Aemilianus, who had condemned them, in their tunics of promise, upbraiding and reproaching him, saying that in vain had he stripped the bodies from, and buried those who, finally, he would have to see in glory. Oh blessed martyrs, pure as gold in the furnace, covered with the breastplate of faith and helmet of hope, wearing the diadem and the unfading crown for having trampled on the head of the Evil One! Oh blessed martyrs, who deserve a glorious place in Heaven, on Christ's right, glorifying God, the Almighty, and Jesus Christ, his Son, and the Holy Spirit.

(Translation: INSAF)

CIURANA PRAST, J.; MACIAS SOLÉ, J. M.; MUÑOZ MELGAR, A.; TEIXELL NAVARRO, I.; TOLDRA DOMINGO, J. M., *Amphitheatrum, Memoria Martyrum et Ecclessiae. Les intervencions arqueològiques a l'amfiteatre de Tarragona (2009-2012)*, ed. Secretaria d'Universitats i Recerca del Departament d'Economia i Coneixement de la Generalitat de Catalunya, AT, ICAC, MBT, ACSF, Tarragona 2013 (edició en català, castellà, anglès).

DEL AMO GUINOVART, M. D., *Estudio crítico de la Necrópolis Paleocristiana* (3 vols.), Tarragona 1979, 1981 i 1989.

FRANCHI DE' CAVALIERI, P., «Gli atti di S. Fruttuoso di Tarragona», *Note Agiografiche*. (Studi e Testi, VIII), Ciutat del Vaticà 1935, 128-199.

FRANCHI DE' CAVALIERI, P., «Las Actas de San Fructuoso», *Boletín Arqueológico*, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, Tarragona 1959.

GAVALDÀ RIBOT, J.; MUÑOZ MELGAR, A.; PUIG TÀRRECH, A. (Eds.), *Pau Fructuós i el cristianisme Primitiu a Tarragona (s. I-VIII). Actes del Congrés de Tarragona 19-21 de juny de 2008*, Fundació Privada Liber-INSAF, Tarragona 2010 (edició bilingüe català-castellà).

LÓPEZ VILAR, J., *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco. El temple septentrional i el complex martirial de Sant Fructuós*, Documenta 4, ICAC, Tarragona 2006.

MACIAS SOLÉ, J. M.; FIZ FERNÁNDEZ, I.; PIÑOL MASGORET, LL.; MIRÓ I ALAIX, M. T., GUITART I DURAN J. (dir.), *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, Atles d'Arqueologia Urbana de Catalunya, 2, Treballs d'Arqueologia Urbana 1, Documenta 5, ICAC, Tarragona 2007.

MACIAS SOLÉ, J. M.; MUÑOZ MELGAR, A.; PEÑA JURADO, A.; RAMON MAS, M.; TEIXELL NAVARRO, I., *Praesidium, Templum et Ecclesia. Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona 2010-2011. Memòria d'una exposició temporal*, ed. ACSF, CTT, AT, ICAC, MBT, Tarragona 2012.

MACIAS SOLÉ, J. M.; MUÑOZ MELGAR, A. (Eds.), *Tarraco Cristiana civitas*, Documenta 24, ICAC, Tarragona 2013.

MORERA LLAURADÓ, E., *Tarragona Cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*, vol. I, Tarragona 1897 (reedició facsimil: Institut d'Estudis Ramon Berenguer IV, Tarragona 1981).

MUÑOZ MELGAR, A., «La Tarraco de los primeros cristianos: una síntesis de su patrimonio histórico y arqueológico», a González Rodríguez, M. E. (ed.), *La confesión de la fe*, Edice-Conferencia Episcopal Española, Madrid 2013, 127 - 152.

MUÑOZ MELGAR, A., *Sant Fructuós de Tarragona. Aspectes històrics i arqueològics del seu culte, des de l'antiguitat a l'actualitat*, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona 2013 [<http://www.tdx.cat/handle/10803/127105>].

MUÑOZ MELGAR, A.; TEIXELL NAVARRO, I., *Tarraco Christiana: història i arqueologia*, ACSF, Tarragona 2009 (edició en català, castellà, anglès, francès i italià. Inclou Dvd).

PÉREZ MARTÍNEZ, M., *Tarraco en la antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III a VIII)*, Arola editors, Tarragona 2012.

REMOLÀ VALLVERDÚ, J. A.; PÉREZ MARTÍNEZ, M., «Centcelles y el *praetorium* del comes *Hispaniarum* Asterio en Tarraco», *Archivo Español de Arqueología*, Madrid 2013, 161-186.

Passio Fructuosi (2009) [Català, Castellano, English, Français, Italiano] ACSF.
<http://www.youtube.com/user/acsf259>

Passio Fructuosi (2013) [Versió en llengua llatina, subtitulada en Català, Castellano, English] ACSF. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

La Passió de Sant Fructuós [Obra teatral inspirada en la *Passio Fructuosi* en llengua catalana] ACSF. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

La Pasión de San Fructuoso [Obra teatral inspirada en la *Passio Fructuosi* en llengua castellana] ACSF. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

Bethesda. La historia de un sarcófago [Castellano] ACSF, MBT.
<http://www.youtube.com/user/acsf259>

Praesídium, templum et ecclesiae [Història i arqueologia de la Catedral; Historia y arqueologia de la Catedral; History and archeology of the Cathedral]; [Català, Castellano, English] AT, ACSF, ICAC, MBT. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

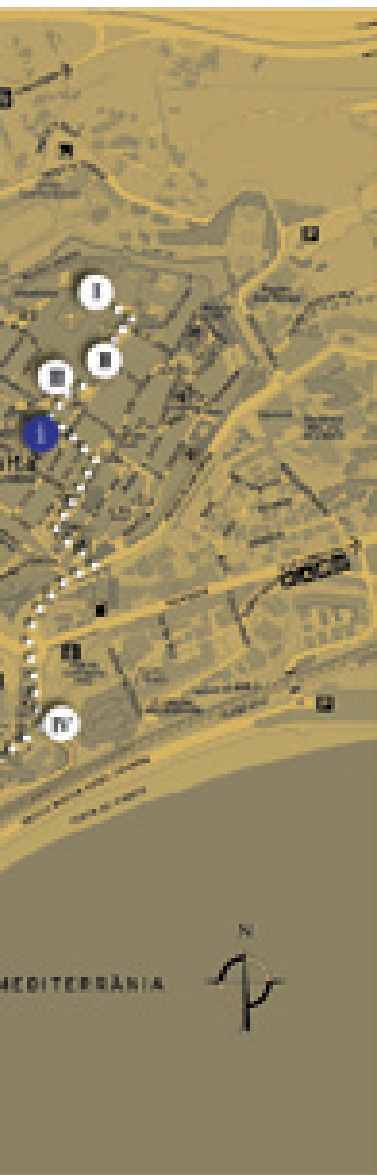
Amphitheatrum, memoria martyrum et ecclesiae [Català, Castellano, English] AT, ACSF, ICAC, MBT. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

In coemeterio. Reconstrucció d'un funeral del s. V dC / Reconstrucción de un funeral del s. V d.C./ Reconstruction of a christian funeral of the 5th century A. D. [Català, Castellano, English] ACSF. <http://www.youtube.com/user/acsf259>

Centelles [Català, Castellano, English, Français, German, Italiano] MNAT.
<http://www.youtube.com/user/museuarqueologic>

La ruta dels Primers Cristians de Tàrraco

- I** Capella de Sant Pau
- II** Museu Bíblic Tarraconense
- III** Museu Diocesà i Catedral de Tarragona
- IV** Anfiteatre romà
- V** Fòrum de la Colònia
- VI** Museu i Necròpolis Paleocristians
- VII** Basílica paleocristiana del Parc Central
- VIII** Conjunt tardoromà de Centcelles

ISBN-13: 978-84-637-0167-8

9 788461 701698

Edita:

ASSOCIACIÓ CULTURAL
SANT FRUCTVÓS

Patrocinen:

Tarragona

AJUNTAMENT DE
TARRAGONA

Arquebisbat
de Tarragona

FUNDACIÓ PRIVADA
MÚTUA CATALANA